

Archeologische Rapporten

Archeologische onderzoek huis
"Sint Joris", Huijbergsestraat 2-4

Archeologisch onderzoek “huis Sint Joris”, Huijbergsestraat
2-4 in Bergen op Zoom

Archeologisch onderzoek “huis Sint Joris”, Huijbergsestraat 2-4.

Administratieve gegevens

Gemeente:	Bergen op Zoom
Plaats:	Bergen op Zoom
Toponiem:	Centrum, voorheen Huijbergsestraat 2-4 en Schoolstraat 1.
Kadastraal:	BGN01 G7808.
Coördinaten:	78777 / 389968 (centrumcoördinaten)
Objectcode:	JOR
Opdrachtgever:	BPA BV te Ridderkerk
Uitvoerder:	Gemeente Bergen op Zoom, afdeling ECE, team Cultuur en Toerisme
Bevoegd gezag:	Gemeente Bergen op Zoom
Onderzoekperiode:	2 t/m 21 februari 2011
OM – nummer:	44946
Perioden:	LME -NT
Complextype:	huiserf, prestedelijke bewoning, vroegstedelijke bebouwing.

Medewerkers en vrijwilligers bij het veldwerk:

Alexander van der Kallen
Marco Vermunt
Els Verpalen
Ad van Baal
Claus Suykerbuyk
Marcella Ballemans
Jan Duine
Toon Naenen
Leon Antonissen
Cees Scheepers

De leden van de Stichting In den Scherminckel hebben gewerkt aan het reinigen, nummeren en restaureren van de vondsten.

Inhoud

1. Inleiding	pag. 6
2. Landschappelijke situatie	pag. 6
3. Historie	pag. 7
4. Eerder verricht onderzoek	pag. 13
5. Onderzoeksvragen	pag. 13
6. Methodes	pag. 14
7. Resultaten van het veldonderzoek	pag. 16
8. Vondsten	pag. 30
9. Synthese en beantwoording van de onderzoeksvragen	pag. 38
10. Literatuur	pag. 46
Bijlage 1 Featurelijst	pag. 47
Bijlage 2 Eigenaren van de panden	pag. 52

1. Inleiding

Na vele jaren van leegstand en geleidelijke verkrotting ging in januari 2011 de voormalige discotheek “Vips” op de hoek van de Huijbergsestraat en de Schoolstraat, in de binnenstad van Bergen op Zoom, tegen de vlakte. Firma BPA (Beheer-projectontwikkeling-advies) BV te Ridderkerk ontwikkelde een plan dat voorzag in de bouw van 11 appartementen, naar ontwerp van architect M.Onrust te Roosendaal. Het plan kende een lange aanlooptijd vanwege de kritische stedenbouwkundige eisen in het beschermde stadsgezicht en de aanvankelijk moeilijk op gang komende verkoop van de appartementen.

Om het plan te realiseren moesten alle opstallen van Huijbergsestraat 2-4 en Schoolstraat 1 gesloopt worden. Beide panden waren onderdeel van de voormalige discotheek. Hoewel het nieuwe complex niet onderkelderde werd, moesten ten behoeve van het bouwwaam alle in de bodem aanwezige resten van oudere bebouwing worden verwijderd.

Omdat het perceel deel uitmaakte van de binnenstad en een hoge archeologische trefkans vertegenwoordigde, was een archeologisch onderzoek in de vorm van een opgraving noodzakelijk. De aanwezige sporen konden immers niet in situ bewaard blijven. Nadat voor dit onderzoek een Programma van Eisen was opgesteld, gaf BPA opdracht aan de gemeentelijk archeoloog van Bergen op Zoom om het onderzoek zelf uit te voeren. Dit gebeurde tussen 2 en 21 februari 2011. In totaal werden er 11 dagen veldwerk besteed aan het onderzoek van het 285 m² grote terrein, waarbij 223 m² daadwerkelijk werd opgegraven.

Tijdens het bouwrijp maken werden nog aanvullende waarnemingen gedaan.

In dit rapport worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd. Het onderzoek heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de reconstructie van de oorsprong en groei van de middeleeuwse stad.

2. Landschappelijke situatie

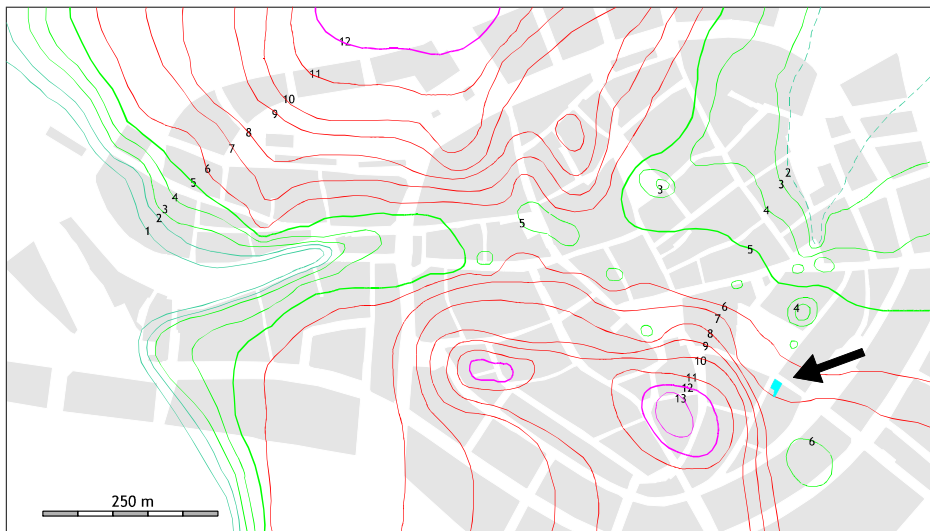
Het onderzochte perceel ligt in het zuidoostelijke deel van de binnenstad van Bergen op Zoom en is ruim 24 meter lang en 13 meter breed. De ondergrond bestaat uit leemhoudend pleistoceen zand (lagenpakket van Tegelen in de formatie van Waalre) met dekzandafzettingen, gevormd in de laatste fase van de laatste IJstijd (formatie van Boxel). De binnenstad ligt op de Brabantse Wal, een populaire naam voor de pleistocene steilrand op de overgang van de Brabantse zandgronden naar de holocene klei van het Oosterscheldebekken. Op de steilrand werd veel dekzand afgezet waardoor het karakter van een duinengordel ontstond. Het centrale gedeelte van de binnenstad ligt op een oost-west gericht fossiel dal (droogdal) in de steilrand en is relatief laag. Ten noorden en zuiden ervan bevinden zich zandheuvels die een hoogte van 13 meter boven NAP bereiken. Het onderzoeksgebied ligt aan de noordoostelijke flank van de zuidelijke heuvel, waar het reliëf vrij sterk is. De Schoolstraat heeft op de hoek met de Huijbergsestraat een hoogte van 8,40 meter +NAP en stijgt zuidwaarts tot 12,90 meter nabij de hoek van de Bosstraat. De ondergrond bevat diverse pleistocene kleilagen van wisselende dikte.

Aan de oostzijde van de heuvels in de stad liggen lage terreinen, die van oorsprong weinig waren maar in de loop der eeuwen aanzienlijk werden opgehoogd. Bij opgravingen op het Thaliaplein werd een laagte gevonden, die in de Romeinse tijd nog het karakter van een ven had. Het water stond daar toen op ruim 7,25 meter +NAP, de bodem van het ven lag op 6 meter +NAP. Ook de gronden ten zuidoosten en noordoosten van het ven moeten in die tijd bijzonder drassig zijn geweest. Waarschijnlijk was er sprake van een voedselarm hoogveen

(veenmosveen). Bij opgravingen werden nog resten van veen in enkele diepere terreindepressies waargenomen.

Bij een booronderzoek, voorafgaande aan de opgraving, werd op de hoek Schoolstraat-Huijbergsestraat ook een laagte aangetroffen, waarin zich nog een complete podzol bevond. Deze lag op 6,40 meter boven NAP. Zowel in oostelijke als zuidelijke richting steeg het oude maaiveld tot meer dan 7,60 meter +NAP. Boringen in het midden van het pand toonden aan dat er nog een restant van een podzol aanwezig was (een inspoelingshorizont) op 7,80 meter +NAP.

In de 11de eeuw werd de venig grond van het Thaliaplein ontwaterd door het graven van smalle greppels. Daarna vond bemesting plaats door middel van plaggen en stalmest, waardoor het maaiveld aanzienlijk steeg. Tijdens de vervanging van de riolen in de Huijbergsestraat in 2004 werden diverse waarnemingen verricht. Toen kon worden vastgesteld, dat zich overal een goed ontwikkelde podzol bevond en dat het maaiveld in zuidoostelijke richting geleidelijk steeg. De oudste antropogene ophogingen werden geïnterpreteerd als een esdek en bevatten aardewerkscherven uit de 12de eeuw. Hierdoor ontstond het beeld, dat de agrarische terreinen van de prestedelijke stad zich uitstrekten tot ver buiten het tegenwoordige Thaliaplein, langs de flank van de zandheuvel.

Afb.1. Paleo-reliefkaart van de binnenstad, met de onderzoekslocatie in blauw.

3. Historie

De omgeving van het perceel

In de Romeinse tijd lag het onderzoeksterrein dicht bij een ven, dat gebruikt werd voor rituele deposities (Thaliaplein)¹. Vermoed wordt, dat aan de zijde van de Gertrudiskerk een klein gebouwtje (tempeltje) stond. Sporen die op Romeinse bewoning wijzen, zijn alleen aangetroffen onder en rond de kerk. Zowel de Grote Markt als de omgeving van het Thaliaplein en de Huijbergsestraat waren te nat voor bewoning. Op de top van de heuvel, in de omgeving van de Bosstraat, zijn vondsten uit de Romeinse tijd en de Vroege Middeleeuwen verzameld. Zij bevonden zich echter in ophogingslagen uit de 11de en 12de eeuw.

Op het Thaliaplein werd het ven in de tweede helft van de 11de eeuw door middel van greppels ontwaterd. Daarna volgde een gebruik als akker. Door bemesting vormde zich in de loop der tijd een dik esdek. Uit waarnemingen tijdens rioolwerken werd duidelijk dat dit esdek zich tot

¹ Vermunt et.al. 2009

de Kloosterstraat uitstrekke. Het was daar echter dunner en sterk verploegd. De akker werd ook aangetroffen bij een opgraving in de Kloosterstraat in 1997. Ook daar bevond zich een laagte en was het esdek dikker. Het esdek kon in zuidwestelijke richting gevolgd worden tot in de Antwerpsestraat en Koepelstraat. Geconcludeerd werd, dat de oostelijke, zuidelijke en westelijke flank van de heuvel in de Hoogstraat-Bosstraat in de late middeleeuwen vanwege zijn relatieve vruchtbaarheid in cultuur was gebracht en zo de oudste akkergronden binnen het latere stadscentrum vormden. Dit duurde tot het midden van de 13de eeuw. Tot op heden zijn geen sporen van dergelijke oude akkers langs de noordelijke heuvel in de binnenstad (omgeving Steenbergsestraat) gevonden².

Op het einde van de 12de eeuw kregen de bewoners van de nederzetting rechten die de opmaat vormden tot een stedelijke ontwikkeling. De abdij van Nijvel bezat te Bergen op Zoom aanzienlijke gronden en rechten maar verloor deze in de eerste helft van de 13de eeuw ten gunste van de heer van Breda. Archeologisch is de verstedelijking aantoonbaar vanaf het begin van de 13de eeuw, in de vorm van drainages, ophogingen, de aanleg van straten en percelen en de komst van stedelijke ambachten. Het zwaartepunt hiervan lag rond de Grote Markt en de huizenblokken ten noorden ervan. De Hoogstraat en Fortuinstraat behoren tot de oudste straten. De Huijbergsestraat is mogelijk iets jonger. Deze straat ligt in het verlengde van de Kerkstraat en is genoemd naar het dorp Huijbergen, dat in 1264 in een nog woest (niet in cultuur gebracht) gebied werd gesticht. De straat kan een voorloper hebben gehad in de vorm van een landweg die naar het gebied ten zuidoosten van de stad leidde. De opgravingen op het Thaliaplein hebben daar echter geen aanwijzingen voor gegeven. Langs de noordzijde van de Kerkstraat werden huisplattegronden gevonden die uit de tweede helft van de 13de eeuw dateerden. Van oudere bebouwing of parcelering ontbrak elk spoor.

De Koevoetstraat en de Schoolstraat staan haaks op de Huijbergsestraat. Tijdens opgravingen aan de Koevoetstraat in 2000 (ten noordoosten van het Thaliaplein) werd een dun esdek met ploegsporen gevonden, dat nog uit de 12de en 13de eeuw dateerde. De akker verdween pas in het laatste kwart van de 13de eeuw, toen er huizen werden gebouwd. De Schoolstraat is genoemd naar de stadsschool die aan de oostzijde van de straat stond, niet ver van het opgravingsterrein. De school moet al in 1286 hebben bestaan vanwege de vermelding in dat jaar van een rector.

De voorlopige conclusie is dat de beide straten in de tweede helft van de 13de eeuw aangelegd werden, niet lang nadat de Huijbergsestraat en Kerkstraat zelf tot stand waren gekomen. Door de aanleg van de aarden stadsomwalling in het laatste kwart van de 13de eeuw werd de Huijbergsestraat definitief geblokkeerd. Er zijn (nog) geen aanwijzingen dat er ter plaatse een doorgang in de wal was, zoals in de Koepelstraat. In de 14de eeuw volgde de bouw van de stenen stadsmuur. De straat kwam toen uit op een open terrein langs de wal, dat in de 15de eeuw (en vermoedelijk al in de 14de eeuw) een functie had als voetboogschuttershof.

Het onderzoek perceel

Er werd een archiefonderzoek uitgevoerd naar de geschiedenis van de panden die ooit op het opgravingsperceel hadden gestaan. Dit gebeurde onder meer aan de hand van verkoopakten uit de periode 1397-1800, notariële akten, leggers van de huizen en bouwvergunningen. Het doel was om inzicht te krijgen in de bebouwingsstructuur op de hoek Huijbergsestraat-Schoolstraat door de eeuwen heen.

De oudste archiefvermelding van de Huijbergsestraat dateert pas van 1398, aangezien oudere archieven in de stadsbrand van 1397 verloren gingen. De Schoolstraat werd voor het eerst in 1399 genoemd. Dat er ook daadwerkelijk een school stond, blijkt uit een rekening van 1413/1414³.

² Vermunt en Van der Kallen 2012, 22-29.

³ Van Ham 2003, 67 (school), 83 (cellezusters), 85 (schuttershof).

De oudste vermelding van een pand op de hoek van de Huijbergse- en Schoolstraat komt voor in een verkoopakte van 28 november 1460. Daarin is sprake van een huis en erf in de Schoolstraat, dat aan de westzijde aan de stadsschool grensde⁴. Vanaf 1474 waren twee belendende panden op de hoek van de straat eigendom van Jan Willemsen Schoenmaker⁵. Bij een verkoop in 1499 werden ze voor het eerst met een naam aangeduid: twee huizen en erven naast elkaar gestaan op de hoek van de Huijbergsestraat, geheten Sint Joris. Zij grensden zuidwaarts aan het huis en erf van de stadsschool. De koper kreeg het recht om te ‘timmeren, breken, metssen ende invaeren’ in de gevel van de stadsschool, wat aangeeft dat zijn erf letterlijk aan de zijgevel van de school grensde⁶.

Niet lang daarvoor was een klooster van de Cellezusters in de Huijbergsestraat gesticht (1484-1485). Dit stond enkele huizen verderop, ten oosten van Sint Joris, ter plaatse van de huidige panden Huijbergsestraat 12 en 14. Verkoopakten uit de 16de eeuw laten zien dat er tussen de panden Sint Joris en het klooster nog twee panden stonden, waarvan het meest oostelijke “De Sleutel van Leiden” heette (voor het eerst genoemd in 1504 als “Leiden”) en de andere “De Burch van Antwerpen” (1537)⁷.

Het klooster werd in 1589 ontruimd en de gebouwen kregen een militaire functie. Vanaf 1621 was er een armenhuis voor kinderen gevestigd. Ook de stadsschool veranderde van functie. In de 15de eeuw werd ze meestal school genoemd, maar enkele malen ook “Chorale huis”. Een choraalhuis was een zangschool, waar de zangmeester les gaf aan de koorknappen van de kerk. Omdat in 1546 een nieuwe stadsschool bij het Sint Maartensgasthuis werd opgericht, verviel het gebruik als stadsschool. Sindsdien werd het terrein in de Schoolstraat aangeduid als het “Coraelhuis”, waarschijnlijk omdat deze functie nog geruime tijd bleef voortbestaan.

In 1509 kwamen drie panden op rij, waaronder Sint Joris, in bezit van priester Herman de Grave⁸. Voor de 16de eeuw is dat de enige verkoopakte die betrekking heeft op Sint Joris, want verdere gegevens ontbreken. Uit de 17de eeuw zijn er veel meer bronnen voorhanden. In 1634 werd het huis Sint Joris door Adriaan Cornelissen Schalcks, wonende te Poortvliet, verkocht aan Jan Joossen Breker⁹. Volgens de akte had de verkoper pas tevoren drie kleine huisjes achter Sint Joris in de Schoolstraat laten ‘timmeren’. Die grensden aan het huis van Marinus Nouten. Van een school of coraelhuis was geen sprake meer. Al in 1623 stond op die plek een huis met de naam “Sotke” (zotje of nar) van Marinus Nouten.

De opeenvolgende overdrachten (verkopen) van de panden zijn bewaard gebleven en bestrijken de 17de eeuw tot de moderne tijd. Zij vermelden uitsluitend de eigenaren en niet de toenmalige bewoners. Over het algemeen werden de panden verhuurd. In de leggers van de huizen van de stad komt Sint Joris in de 17de eeuw nog voor als ‘Sint Joris met de kamer’ waarmee waarschijnlijk een van de achterkamers in de Schoolstraat bedoeld werd. Het pand ernaast, pas in 1737 voor het eerst aangeduid als “De Kleine Sint Joris”, heette in de 17de eeuw nog “daarnaast”. Het huis daar weer naast, voorheen “De Burch van Antwerpen”, werd in de 17de eeuw “Daaraan” genoemd. In een verkoopakte van 1731 wordt voor het eerst de naam “De Beek” gebruikt.

In 1642 verkocht Philip Adriaan Boenders de Sint Joris aan Jan van Wilsaeden, broodmaker¹⁰. Na diens overlijden kwam het in 1652 in bezit van Joachim van Hall “de Oude” en vervolgens diens zoon Joachim van Hall, broodmaker¹¹. Een kleinzoon, ook Joachim genaamd, verkocht het huis in 1731 aan Pieter Cranekam, broodbakker. Het pand werd toen omschreven als ‘geappropriëerd tot een bakkerij met nog drie woninkjes daaraan in de Schoolstraat’, dat door Joachim zelf bewoond werd¹². Het buurpand, de Kleine Sint Joris, was ook in het bezit van Joachim. De akte geeft enkele aardige details: de deur van een klein huisje van de verkoper

⁴ Stadsarchief Bergen op Zoom (SA) 5039 f.252.

⁵ SA 5040 f.140.

⁶ SA 5041 f.127v.

⁷ SA 5041 f.292v. en SA 5046 f.96v.

⁸ SA 5042 f.125.

⁹ SA 5060 f.22v.

¹⁰ SA 5061 f.201.

¹¹ Legger van de huizen 1650-1725; de akte van 1652 is verloren gegaan.

¹² SA 5078 f.215.

dat achter Sint Joris staat, waarmee men op de plaats van Sint Joris kan komen, zal de verkoper moeten dichtmetselen en hij zal in de plaats daarvan een raam moeten maken. Het keldergat waarmee licht van de plaats van Sint Joris wordt geschapen in de kelder van het klein huisje zal altijd moeten blijven zoals het is en moet worden dichtgespijkerd. Het gemeen schutsel moet onderhouden worden en de deur daarin wordt dichtgespijkerd. Verder zal het 'gemeen secreet' zo dikwijls als nodig moeten worden geruimd door de eigenaar van Sint Joris en op diens kosten. Met name dit laatste is interessant omdat bij de opgraving een grote beerput werd gevonden die tot de 20ste eeuw dienst had gedaan. De vermelde kelder onder het 'klein huisje' is echter raadselachtig.

In 1737 gingen zowel de Grote als de Kleine Sint Joris over in handen van Samuel Beckering¹³. Beide werden verhuurd. Dit duurde tot aan het Franse beleg van 1747, toen het hele huizenblok in puin werd geschoten. Een tekening door Simon Fokke (zie omslag van dit rapport) uit 1748 laat zien dat de verwoesting compleet was¹⁴. Spoedig daarna vond wederopbouw plaats, waarbij het aantal panden en de naamgeving gehandhaafd bleven. Via een zekere Matthijs Mostman kwam de nieuwe Sint Joris in bezit van notaris Jan van Overstraten. In 1773 werd het geheel omschreven als 'een huis en erve met daarachter staande huizinge van twee vertrekken, genaamd Sint Joris en daarnaast'¹⁵. De notaris verkocht ze op zijn beurt in 1777 aan Lambertus Vermunt, meester broodmaker¹⁶. Lambertus was afkomstig uit Etten. Volgens de legger van belastingplichtigen in 1807 was hij broodmaker, koekenbakker en winkelier in zeep en zout en woonde hij zelf in het pand.

In 1819 werden de bezittingen van Lambertus, bestaande uit een blok van vijf woningen en pakhuizen, openbaar verkocht door zijn erfgenamen. Het werd omschreven als een "huis en erve, vanouds geweest een broodbakkerij, met annexe gebouwen en erven, geappropriëerd tot militaire kwartieren"¹⁷. Met de annexe gebouwen werden onder meer een pakhuis en twee huisjes in de Schoolstraat bedoeld, kadastraal G900, G900a en G900b (later Schoolstraat 1, Schoolstraat 3/5 en Schoolstraat 7/9). Ze stonden naast elkaar onder één dak. Of die dezelfde waren als de drie woningen die in de 17de eeuw achter Sint Joris werden aangebouwd, valt te betwijfelen. Ook dit gedeelte van de straat werd in 1747 immers verwoest.

In 1841 werd het complex openbaar verkocht door de weduwe en kinderen van de reeds overleden eigenaar Cornelis Clarijs, wagenmaker¹⁸. Het bezit raakte toen verdeeld omdat de gebouwen in handen van verschillende kopers kwamen. Het hoekpand werd door niemand overgenomen en bleef tot 1899 in bezit bij een dochter van Cornelis Clarijs. Het kleinere pand G898, voorheen de Kleine Sint Joris, ging in andere handen over. Het had een gemeenschappelijke zolder met het hoekpand G899, zodat er bij de verkoop een tussenmuur in moest worden gemetseld. Op het achtererf lag een grote beerput, die eigenlijk bij het hoekpand hoorde. De formulering van 1731 werd bijna letterlijk herhaald.

Het hoekpand werd in de loop van de 19de eeuw, vanaf welk jaar is onbekend, uitgebaat als een café of koffiehuis. Het had verschillende huurders. In 1908 werd Johannes Petrus van Raaij, letterzetter en koffiehuishouder, eigenaar¹⁹. In 1922 kocht hij ook het buurpand, voorheen de Kleine Sint Joris. De begane grond muur werd gedeeltelijk doorbroken zodat één groot café ontstond. Aan de achterzijde werd een zaaltje aangebouwd. Volgens de bouwtekening strekte het zich achterwaarts 10,30 meter diep langs de Schoolstraat uit, tot aan de grens met het voormalige pand Schoolstraat 1. Dit pandje had de kadastrale aanduiding G900 en was inmiddels van pakhuis in woonhuis veranderd²⁰.

In 1942 werd de weduwe van Johannes van Raaij, Cornelia de Jong, uitbaatster. Het café heette toen "de Pul", in de volksmond ook wel "bij Kee van Raaij" genoemd²¹. In 1957 volgde

¹³ SA5079 f.228v en 231v.

¹⁴ Van Mosselveld en Van Ham 1973, 57.

¹⁵ SA 5092 ongef. 19 nov.

¹⁶ SA 5093 ongef. 20 jun.

¹⁷ Not.Arch. 50, 1097, 4 sep.

¹⁸ Not.Arch. 50, 1265, 30 apr.

¹⁹ Not.Arch. 50, 1455, 24 apr.

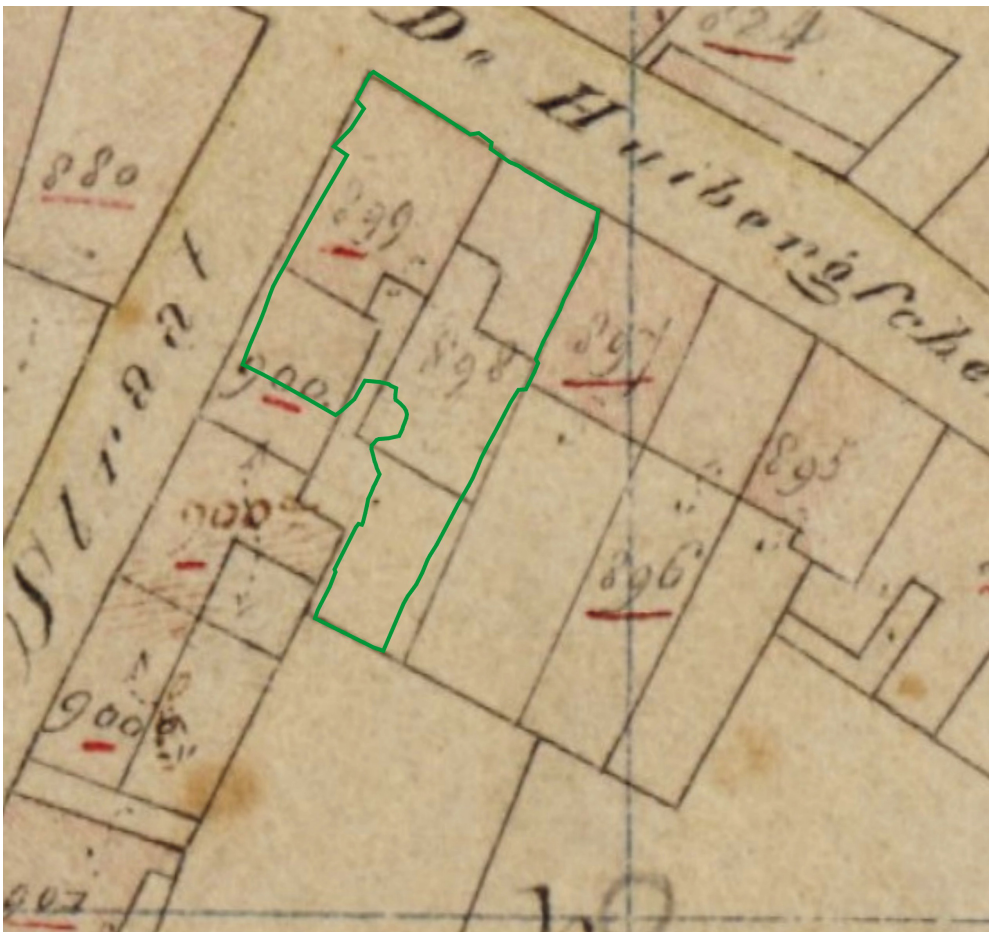
²⁰ Bouwvergunning 677-1922.

²¹ Franken, 108.

weer een grote inwendige verbouwing . De hele begane grond van de voormalige twee panden werd toen zaal-café en daarachter, op het voormalige achtererf van de Kleine Sint Joris, werden keukens en toiletten gebouwd.

In 1963 werd het café overgenomen door Johannes van Wamel. De naam veranderde in “de Tojobar”, naar de uitbaters To en Jo van Wamel. Het laatste stukje open tuin achter de Kleine Sint Joris werd dichtgebouwd om de zalencapaciteit nog verder te vergroten. Het café was mede populair bij de in Bergen op Zoom gelegeerde soldaten, juist omdat het hen afgeraden werd om daar te komen.

In de jaren '80 van de 20ste eeuw veranderde de Tojobar in discotheek “Vips” en kreeg het een nieuwe eigenaar. Het huis Schoolstraat 1 werd toen aangekocht en bij de zaak gevoegd. De tussenmuur werd uitgebroken. Vips sloot rond 2000 haar deuren, waarna het pand leeg kwam te staan.

Afb.2. Het opgegraven volume in groene lijnen geprojecteerd op de oudste kadastrale kaart 1811-1832

Afb.3. De Tojobar aan de zijde van de Huijbergsestraat. Foto Markiezenhof, ca.1970.

4. Eerder verricht onderzoek

Het al eerder vermelde onderzoek op het Thaliaplein is belangrijk voor de kennis over de Romeinse tijd en de middeleeuwen. Vanwege de landschappelijke omstandigheden, moerassige gronden, is bewoning in de Romeinse tijd op die plek uitgesloten. Een kleine hoeveelheid Merovingisch en Karolingisch aardewerk op het plein kan afkomstig zijn van bewoning op de heuvel van Hoogstraat-Bosstraat of van de site van de Grote Kerk. Aangezien er in de 11de eeuw ontwateringsgreppels door het ven werden gegraven, zal er toen nog steeds sprake zijn geweest van drassige gronden. De daaropvolgende akker bleef tot ver in de 13de eeuw in gebruik. Het is niet duidelijk hoe ver de akker zich naar het zuiden uitstrekte, “de heuvel op”. In 2001 werd een bodemprofiel onder het pand Kerkstraat 4 opgetekend. Dit leverde een esdekje van maar 15 cm dikte op, terwijl het esdek aan de overzijde van de straat (Thaliaplein) meer dan anderhalve meter dik was. Dit toont aan hoe steil de helling oorspronkelijk was. Waarschijnlijk strekte de akker zich maar enkele meters verder zuidwaarts uit, gerekend vanaf de zuidelijke rooilijn van de Kerkstraat. Datzelfde geldt ook voor de hoek bij de Schoolstraat. Tijdens de rioolwerken in de Huijbergsestraat werd een esdek van 20-35 cm dikte gevonden. De bovenzijde van de podzol lag 1,80 meter onder de straat. Boringen onder de discotheek, kort voor de sloop, toonden aan dat het dekzand slechts 40 tot 60 cm onder het vloerpeil van de begane grond lag. Een esdek ontbrak er. De eerder genoemde opgravingen in de Kloosterstraat in 1997, 80 meter ten zuiden van de onderzoekslocatie, leidden tot de conclusie dat er sprake moet zijn geweest van één aaneengesloten akkercomplex langs de voet van de heuvel.

5. Onderzoeksvragen

De onderzoeksvragen luiden:

1. Zijn er op het onderzoeksterrein sporen van voorstedelijke agrarische activiteit?
2. Zijn er aanwijzingen voor bebouwing uit de voorstedelijke periode?
3. Wanneer is de start en hoelang is de doorlooptijd van de eventueel aan te treffen voorstedelijke bewoning? Is deze synchroon met die van het Thaliaplein?
4. Gaat aan de aanleg van de Huijbergsestraat een oudere landweg vooraf?
5. Uit welke tijd dateert de aanleg van de Huijbergsestraat en de inrichting van percelen daarlangs?
6. Was hier direct sprake van steenbouw of ging er houtbouw aan vooraf?
7. Hoe zagen de eerste huiserven er uit en hoe zijn deze erven in de loop der tijd geëvolueerd?
8. Zijn er resten van de stadsschool aanwezig en uit welke tijd dateren zij?
9. Hoe verliep de bouwkundige ontwikkeling van de panden Grote en Kleine Sint Joris?
10. Kan iets gezegd worden over de beroepen die in het pand/de panden werden uitgeoefend aan de hand van het (mogelijk) aan te treffen huishoudelijke afval?
11. In welke mate sluiten de archeologische gegevens aan bij de schriftelijke bronnen?

6. Methoden

De sloop van de discotheek vond plaats tot op het nivo van de begane grond, met inbegrip van de aanwezige vloeren. Daarbij mocht niet dieper gegraven worden. De aanwezige kelders hadden geen gewelven meer; deze waren waarschijnlijk al bij een eerdere verbouwing verwijderd en met beton afgedekt. Buiten de bekende kelders kwamen geen andere meer tevoorschijn.

Na de sloop werd duidelijk dat de ondergrond op verschillende plaatsen flink was geroerd. Ter hoogte van de oude scheidingsmuur met Schoolstraat 1, was over de volle breedte een betonnen fundering gestort, die door alle oude sporen sneed. Deze fundering dateerde uit de jaren '80 van de 20ste eeuw, toen de discotheek naar achteren vergroot werd.

Zowel onder de voorgevel als onder de zijgevel tegen Huijbergsestraat 6 bevonden zich kuilen, die met beton waren volgestort. Zij vormden poeren om stalen balken te dragen die de het pand extra stevigheid moesten bieden en die eveneens uit de jaren '80 dateerden. Onder het voormalige toiletgedeelte bevond zich een wirwar van moderne rioolbuizen en funderingen van moderne stenen, die door alle oudere sporen sneden. Op het achterste gedeelte van het smalle achtererf lag een ondergrondse olietank.

Na de sloop werd met een mobiele kraan een werkvlak aangelegd. Daarbij werd het oostelijke gedeelte, waar zich de kelder bevond, aanvankelijk vermeden. Later werd het vlak alsnog uitgebreid in het gedeelte tussen de kelder en het buurpand Schoolstraat 3. Laatstgenoemd pand bleek zo slecht gefundeerd, dat een afstand van 2 meter in acht genomen moest worden tot de grens van de werkput.

Ook werd uit voorzorg enige afstand bewaard tot de scheidingsmuur van Huijbergsestraat 6, hoewel dit pand onderkelderd was en samen met nummers 8 en 10 een solide bouwmassa uit de 20ste eeuw vormde.

Het eerste vlak lag ondiep: de laatmiddeleeuwse sporen in de vorm van baksteenfunderingen en putten kwamen op slechts 40 cm onder het voormalige vloerpeil tevoorschijn. In het achterste gedeelte was dat slechts 25 cm, omdat het pand in feite op een helling was gebouwd. Er was nauwelijks sprake meer van afdekkende zandlagen; het slooppuin en de restanten van de vloeren lagen vrijwel direct op de oude sporen. Dit betekende helaas ook dat er geen oudere vloernivo's meer aanwezig waren, alleen nog de diepere sporen zoals funderingen, kuilen en putten.

De aangetroffen structuren ('features') werden ingemeten, beschreven en met de hand gecoupeerd. Afvalkuilen werden geleege. Daarna werd met de mobiele kraan een tweede vlak aangelegd. Dit tweede vlak volgde de bovenzijde van de ongeroerde ondergrond en lag aan de straatzijde van het perceel ongeveer 30 cm onder vlak 1. Op het achterste gedeelte werd een cluster van afvalkuilen (F6) laagsgewijs verdiept, tot zich de afzonderlijke vullingen goed aftekenden (F36 t/m F38). Enkele grote afvalputten en een kelderbak werden met de kraan gecoupeerd en handmatig geleege (F8, F10 en F22). Onder spoor F12 kwam een gemetselde beerput aan het licht, die handmatig werd gecoupeerd en geleege (F35).

Aan de zijde van de Huijbergsestraat werden sporen van plagenwallen en greppels geheel handmatig geschaafd en gecoupeerd. Een noord- en oostprofiel werden getekend.

Daarmee was het veldonderzoek in feite voltooid.

Tijdens het bouwrijp maken konden nog aanvullende waarnemingen worden gedaan op de noordwestelijke hoek van het perceel, waar sporen van een middeleeuwse fundering tevoorschijn kwamen. Daarna werden de aanwezige kelders machinaal verwijderd. Daaronder bevonden zich geen structuren. Tegen de zijgevel van Schoolstraat 3 kwamen resten van een keldergewelf aan het licht, dat uit de 15de of 16de eeuw dateerde. Het gewelf bleek grotendeels onder het pand te liggen maar kon niet verder onderzocht worden.

Afb.4. Ligging van de onderzoekslocaties met alle opgravingssporen.

7. Resultaten van het veldonderzoek

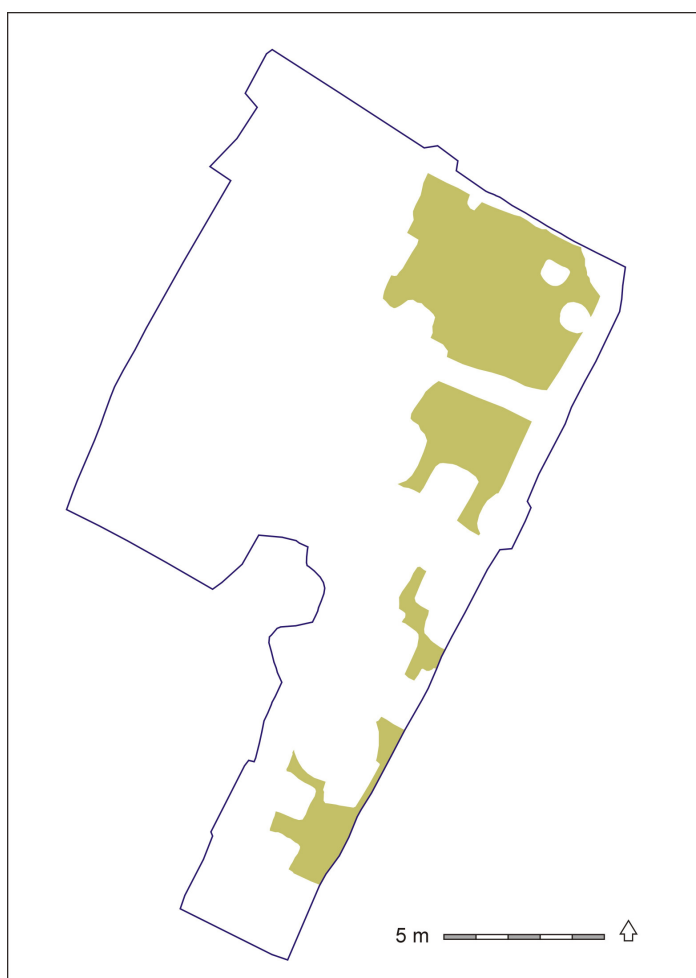
De sporen en vondsten worden in de hierna volgende hoofdstukken chronologisch besproken. De sporen zijn (voor zover dat mogelijk was) in tijdvakken van halve eeuwen verdeeld, teneinde de geleidelijke ontwikkeling van het perceel in beeld te krijgen.

7.1. De prestedelijke periode

Het oudste spoor is een laag van licht humeus grijs zand, dat op diverse plaatsen in het vlak werd aangetroffen (F5). Het lag direct op het ongeroerde zand. In dat zand had zich een podzol ontwikkeld met een dikke inspoelingshorizont. De uitspoelingshorizont en de humeuze bovenlaag ontbraken echter. Alleen in de noordwestelijke hoek van het perceel, waar zich een duidelijke depressie in het dekzand bevond, was nog een dikke loodzand- en A0 horizont aanwezig.

Vanwege het ontbreken van de bovenzijde van de podzol op de rest van het terrein en gelet op de ouderdom van vondsten, wordt de grijze zandlaag als een esdek (akkerbemesting) geïnterpreteerd. Door langdurig ploegen werd een deel van de podzol opgenomen in het esdek.

De akkerlaag was aan de zijde van de Huijbergsestraat 20-25 cm dik maar aan de achterzijde ontbrak het. Daar bevond zich alleen een dunne ophogingslaag uit de 14de eeuw.

Afb.5. De resten van de akkerlaag F5

Een deel van het esdekje werd met de hand geschaafd en op vondstmateriaal doorzocht. De vondsten waren niet talrijk maar gaven wel een indicatie voor de datering. Enkele wandfragmenten van dikwandig Romeins draaischijfaardewerk zijn waarschijnlijk met de bemesting op de akker gekomen. Dat geldt ook voor drie wandfragmenten van Vroegmiddeleeuws aardewerk (type Badorf) uit de 8ste-9de eeuw. Importaardewerk van het type Pingsdorf en Paffrath was het talrijkst, samen met lokaal vervaardigd kogelpotaardewerk. Het gaat om 38 fragmenten Pingsdorf, 25 fragmenten Paffrath en 37 fragmenten kogelpot. Bij het Pingsdorf ontbreken randfragmenten, wat een datering bemoeilijkt. Een randfragment Andenne kan gedateerd worden in het einde van de 11de eeuw tot eerste helft van de 12de eeuw.

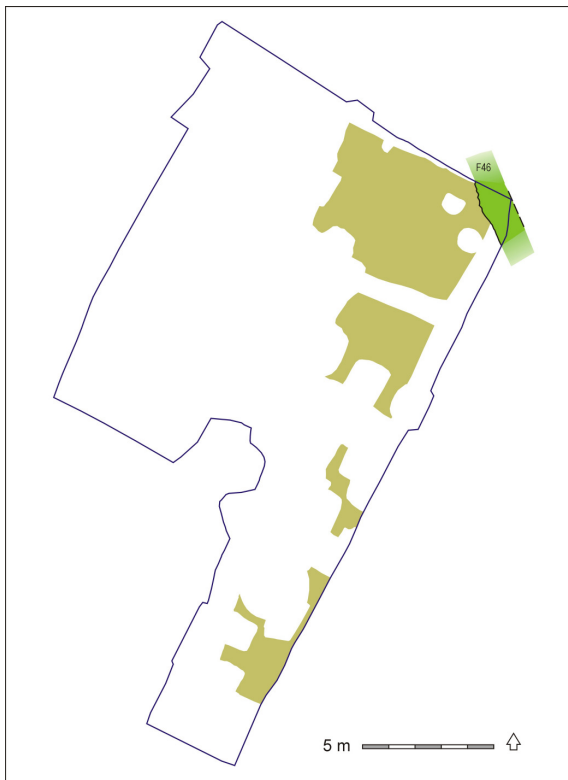
Opmerkelijk is het voorkomen van gedraaid grijs aardewerk (29 fragmenten) en zelfs enkele fragmenten rood draaischijfaardewerk met spatten glazuur. Deze dateren van het einde van de 12de eeuw tot de eerste helft van de 13de eeuw. Dit zou betekenen dat de akker lange tijd gebruikt werd en dat jonger materiaal door ploegen in de onderste laag is gekomen.

Nog tijdens de gebruiksfase van de akker werd een greppel gegraven (F46). Sporen ervan werden gevonden in de uiterste noordoostelijke hoek van het perceel. De greppel sneed door het onderste esdek en was in elk geval ouder dan de hierna te noemen sporen van een eerste perceelsaanleg.

De greppel was 1,10 meter breed en tenminste 70 cm diep, met schuine wanden. De richting was noordnoordwest-zuidzuidoost. De vulling bestond uit homogeen grijs zand waarin slechts enkele fragmenten Paffrath-aardewerk werd gevonden.

Vanwege de verstoringen van een betonnen poer was niet zichtbaar op welke hoogte de greppel door het esdek sneed. Hij werd waarschijnlijk in een betrekkelijk laat stadium van de akker gegraven, maar nog vóór de aanleg van de Huijbergsestraat.

Tijdens de opgraving in de Kloosterstraat in 1997 werd een soortgelijke greppel gevonden, die waarschijnlijk in de tweede helft van de 12de eeuw was gegraven. Beide greppels lagen in elkaars verlengde en het is niet ondenkbaar dat het om dezelfde structuur ging. De tussenliggende afstand bedroeg bijna 100 meter.

Afb.6. Akkerlaag F5 en slootje F46

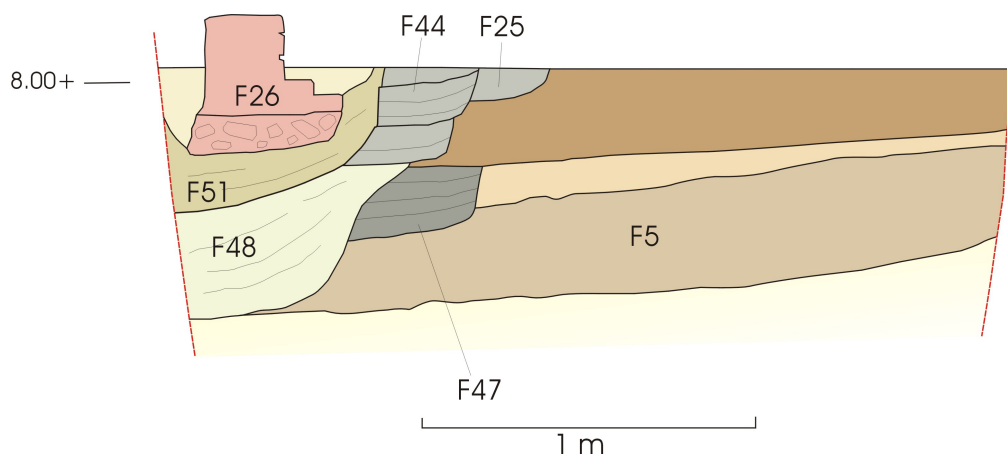
7.2. Een huisperceel in de 13de eeuw

Aan de zijde van de Huijbergsestraat werd een langgerekt spoor van vierkante donkere plaggen gevonden (F47). De lengte was 5 meter. Aan de oostelijke zijde was het spoor verstoord door de eerder genoemde betonnen poer; aan de westelijke zijde leek het spoor abrupt te eindigen. In een profiel werd duidelijk dat het een structuur van gestapelde zoden of turfblokken betrof, waartegen aan de noordzijde een greppel lag (F48). Deze greppel was door het esdekje en de onderliggende podzol gegraven. De breedte ervan kon niet vastgesteld worden omdat de andere zijde onder het trottoir lag. Een dunne laag van verspit geel zand met B-brokjes (verspitte podzol) dekte het akkerlaagje af en kan beschouwd worden als een egalisatielaag voor een huiserfje.

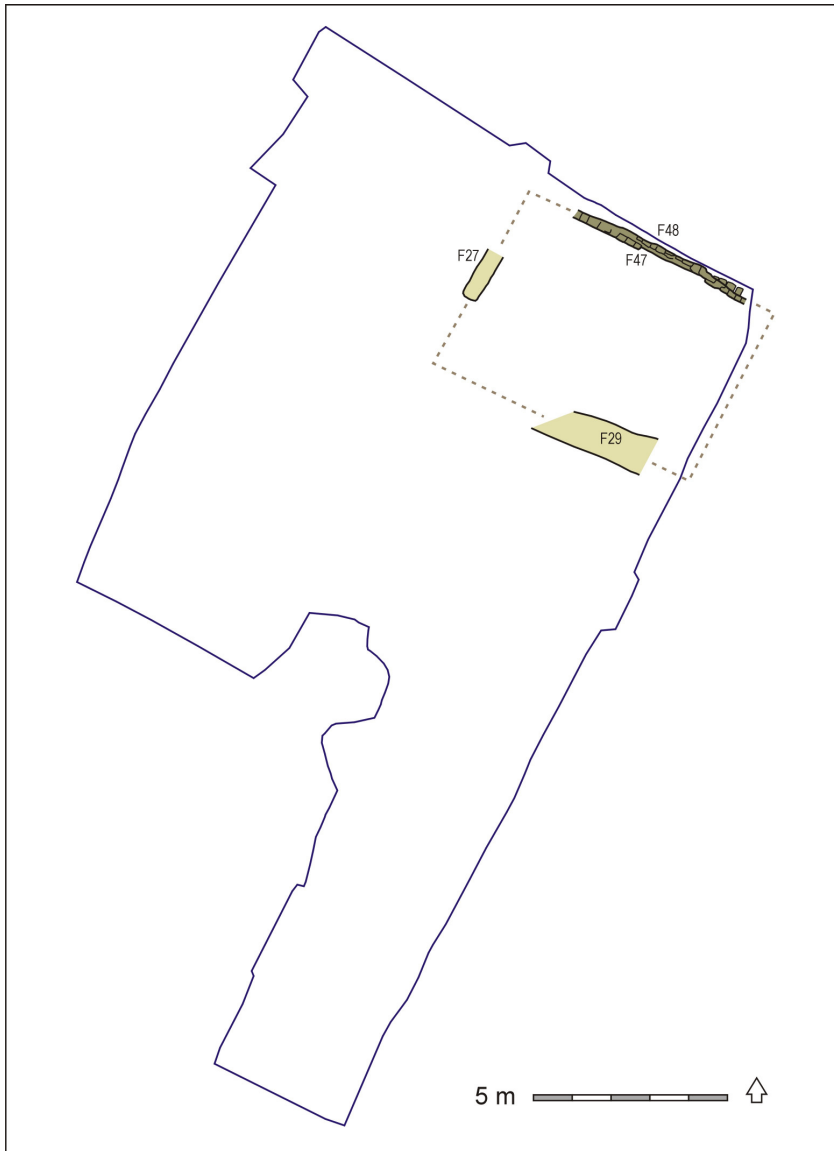
Een dergelijk systeem van turfblokken langs een greppel werd op verschillende plaatsen in de binnenstad gevonden: Dubbelstraat 1993, Zuivelplein 2003, Thaliaplein/Koevoetstraat 2004, Grote Markt 2009 en Stationsstraat 2012. Steeds ging het daarbij om het uitzetten van rooilijnen voor een nieuwe straat met percelen, die vaak op lichte verhogingen (plateau's) stonden, beschoeid met lage wallen van gestapelde zoden en turfblokken. Een deel van de plaggenwal was in de vulling van de oudere greppel F46 nagezakt.

Ten zuiden van de plaggenwal werden twee greppels gevonden (F27 en F29), die door de akker waren gegraven. Ze zouden samen met de plaggenwal een klein huiserf kunnen markeren. Dit zou dan 5 meter breed en tenminste 6,50 meter lang zijn geweest. Helaas ontbraken paalsporen. Het is echter aannemelijk dat een gebouw in die tijd niet op ingegraven palen maar op liggende balken en/of bakstenen poeren was gefundeerd.

Vanwege het voorkomen van gedraaid grijs en rood aardewerk onder de egalisatielaag van het veronderstelde erf, zal deze fase globaal in de tweede helft van de 13de eeuw gedateerd moeten worden.

Afb.7. Doorsnede (oostcoupe) door de plaggenwallen die het huiserfje aan de noordzijde begrensd. Boven de akker F5 ligt een dunne egalisatielaag en daarboven ligt de ophoging uit de 14de eeuw.

Afb.8. Sporen en hypothetische reconstructie (stippellijn) van het eerste huisertje

7.3. Een tweede huisertje

Het systeem van de plaggenwal met greppel werd in een latere fase vernieuwd (F25-F44). In de doorsnede was dit goed zichtbaar (zie afb.7). De nieuwe greppel sneed door de demping van de oudere. De greppels leverden helaas geen goed dateerbaar vondstmateriaal op. Tegelijk met het vernieuwen van de plaggen werd het erf opgehoogd met een dunne laag van humeus grijs zand. Deze laag bevatte rood en grijs draaischijfaardewerk en enkele scherven van steengoed uit de eerste helft van de 14de eeuw.

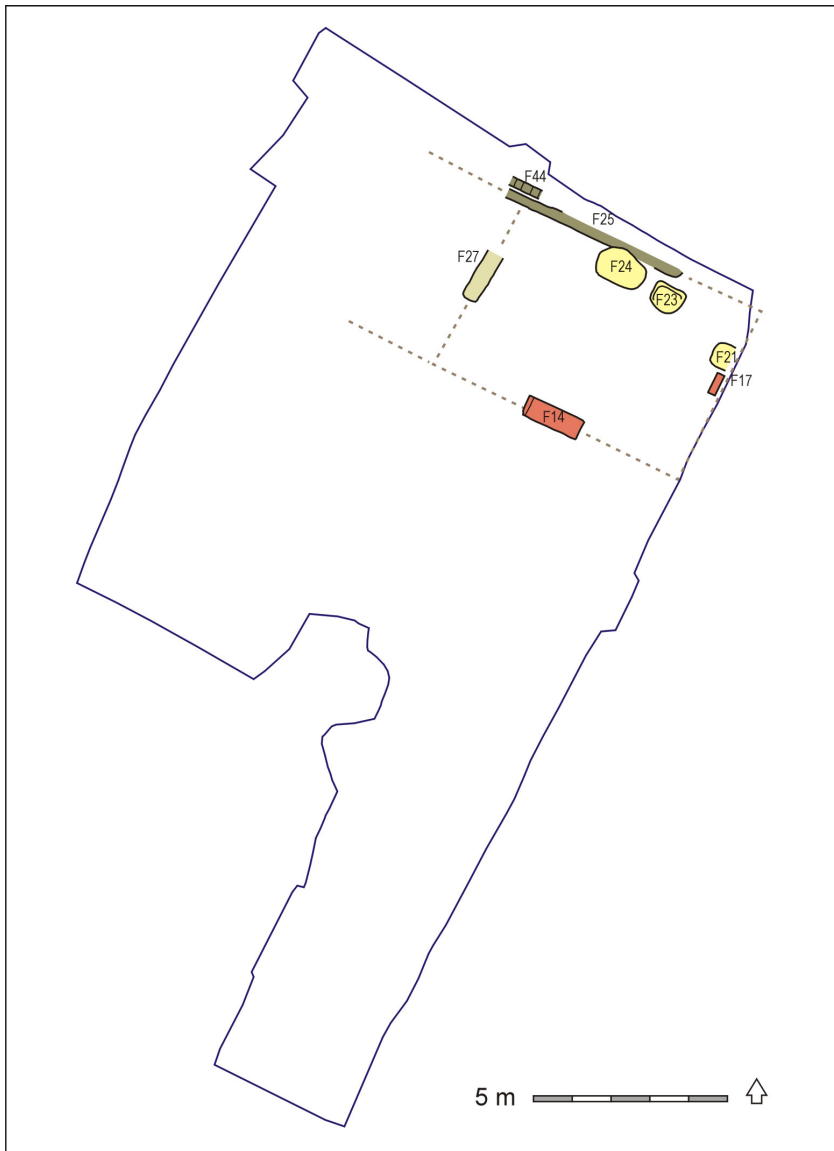
De nieuwe plaggenwal strekte zich verder westwaarts uit dan de oude, wat kan wijzen op een vergroting van het erf.

Ten zuiden van de wal, op de vulling van de greppel F29, werd een fragment van een ongewoon forse bakstenen muur aangetroffen, die precies parallel met het plaggen spoor was opgebouwd (F14). Deze was 50 cm breed. Het steenformaat was 6 x 13 x 28 cm, wat op een bouwtijd rond 1300 kan wijzen.

Enkele kuilen ten zuiden van de plaggenwal dateerden uit de eerste helft van de 14de eeuw (F21, F23, F24) en werden dóór de ophogingslaag gegraven.

Het is moeilijk om deze fase te duiden. De opmerkelijk brede muur F14 zou de zuidelijke wand van een nieuw pand langs de Huijbergsestraat kunnen zijn, waarvan dan de noordelijke

gevel van hout is geweest. Een klein fragmentje van metselwerk in leem zou bij dit gebouw kunnen horen (F17, steenformaat 6 x 13 x 26/27 cm). Minder waarschijnlijk is, dat muur F14 de noordelijke gevel van een bouwwerk was, dat verder naar het zuiden stond. De interpretatie wordt bemoeilijkt door het ontbreken van een vloerniveau.

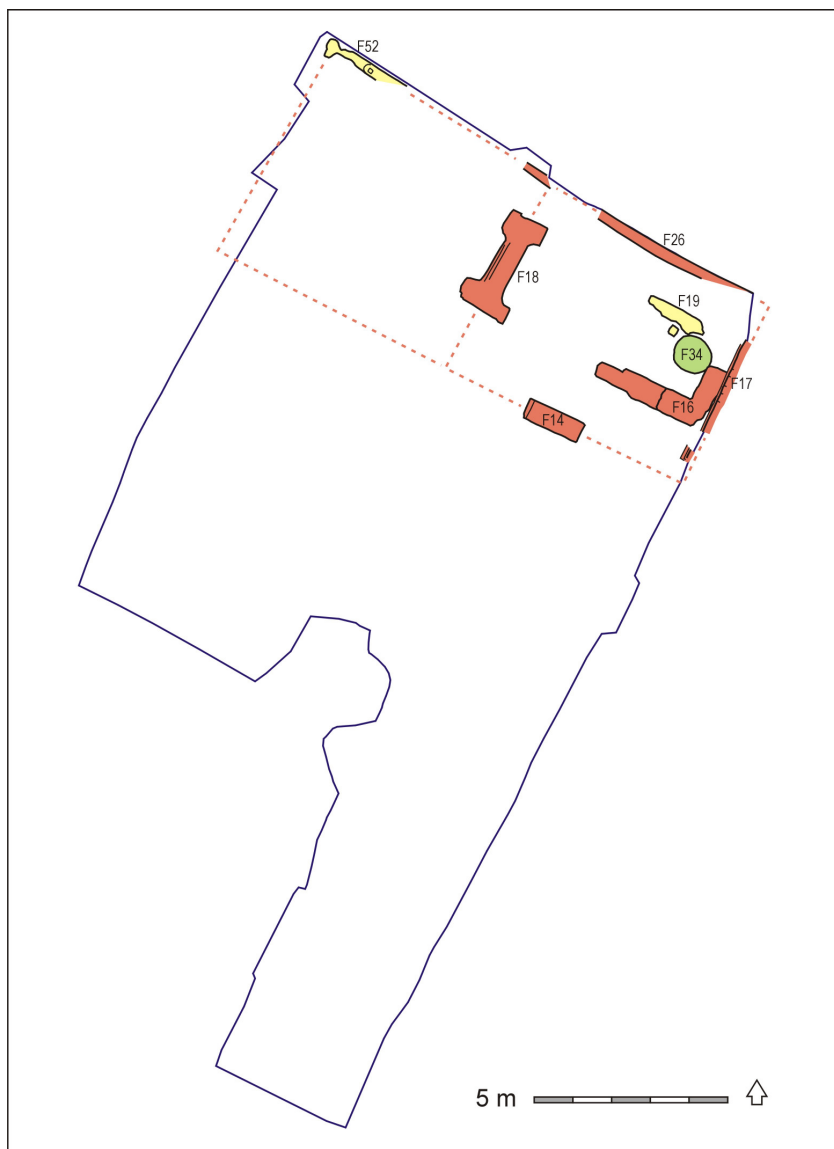
Afb.9. Sporen en hypothetische reconstructie (stippellijn) van het tweede huiserf

7.4. Laatste bouwphase voor de stadsbrand

Direct op de ophogingslaag bevond zich een aantal structuren van baksteen, die op grond van het steenformaat uit een latere fase moesten dateren. De belangrijkste was de noordelijke gevelfundering langs de Huijbergsestraat (F26). Deze was zelf 15de-eeuws, maar bevatte veel secundair gebruikte stenen met brandsporen, die nog uit de 14de eeuw dateerden (steenformaat 6 x 12,5 x 26 cm). F26 zou dan de opvolger kunnen zijn van een oudere aanleg in de vorm van poeren of een doorlopende lage funderingsmuur, die zelf geen sporen achterliet maar waarvan wel de stenen hergebruikt werden. De nieuwe gevel volgde een andere richting dan het oudere plaggenspoor. Onder de noordwestelijke hoek van het pand werd een greppelvormig spoor gevonden, dat bij deze nieuwe gevel hoorde en waarin zich een klein paalgat bevond (F52).

Min of meer haaks op de gevellijn werd een bakstenen constructie aangetroffen die bestond uit twee ruggelings geplaatste haarden. Beide waren inwendig ongeveer 1,50 meter breed en opgebouwd uit orangerode stenen met een formaat van 5 x 11 x 21/21,5 cm. Het vloerpeil dat bij deze haarden hoorde, was verdwenen. Er waren geen funderingen van muurwerk aan de beide zijden van de haardpartij. Dit kan wijzen op een gedeeltelijke houten opbouw van het huis, waarbij alleen het haardkanaal van steen was.

Aan de oostzijde van de haard bevond zich een L-vormige puinfundering (F16). Deze omvatte een ronde kuil (F34). Een ondiep spoor (F19) hoorde er vermoedelijk bij. De kuil F34 was 1,25 meter diep en waarschijnlijk het restant van een ingegraven ton, die als beerput dienst deed. Van het hout was niets bewaard. De vulling bestond uit verschillende lagen van zand en beer en bevatte vondstmateriaal uit de eerste helft van de 14de eeuw, zoals fragmenten van koekenpannen, grappen, deksels, voorraadpotten en kannen. Waarschijnlijk gaat het hier om de resten van een beerput onder het gedeelte van het huis waar voedsel bereid werd. F16 en F19 kunnen dan onderdelen zijn geweest van een vierkante constructie boven de beerput.

Afb.10. Sporen en reconstructie (stippellijnen) van het huiserf in de tweede helft van de 14de eeuw.

Uit de genoemde sporen kan een plattegrond van een langhuis gereconstrueerd worden, dat met de lange zijde langs de Huijbergsestraat stond en met de voorgevel aan de zijde van de Schoolstraat. Het huis was ongeveer 5,5 meter breed en 13 meter lang en bestond uit twee

vertrekken die beide vrijwel even diep waren. De haard zou dan de scheiding markeren tussen deze twee vertrekken. De achterwand van het pand viel naar alle waarschijnlijkheid samen met F17. Deze muur bestond uit twee fasen. De onderste fase bevatte stenen in kleiig zand met een formaat van 5 x 11 x ? cm en 5 x 12,5 x 26,5 cm. Het kleinste steenformaat kwam overeen met de steenbrokken in F16 en met de stenen in de haard F18.

De dragende wanden waren waarschijnlijk deels van hout (de noordelijke zijgevel) en deels van steen (de zuidelijke gevel). Ook de tussenmuur zou dan, op het haardkanaal na, van hout zijn geweest. Het vloerpeil lag hoger dan 8,25 meter +NAP, nauwelijks 20 centimeter onder het huidige trottoir aan de Huijbergsestraat. Deze bouw dateerde uit de 14de eeuw. De brandsporen op de hergebruikte grote stenen in de daaropvolgende bouwphase doen vermoeden dat het pand in de stadsbrand van 1397 werd verwoest. Het ontbreken van verbrande vakwerkleem op het terrein zou er op kunnen wijzen dat de gedeeltelijk houten opbouw van het pand vooral uit planken bestond.

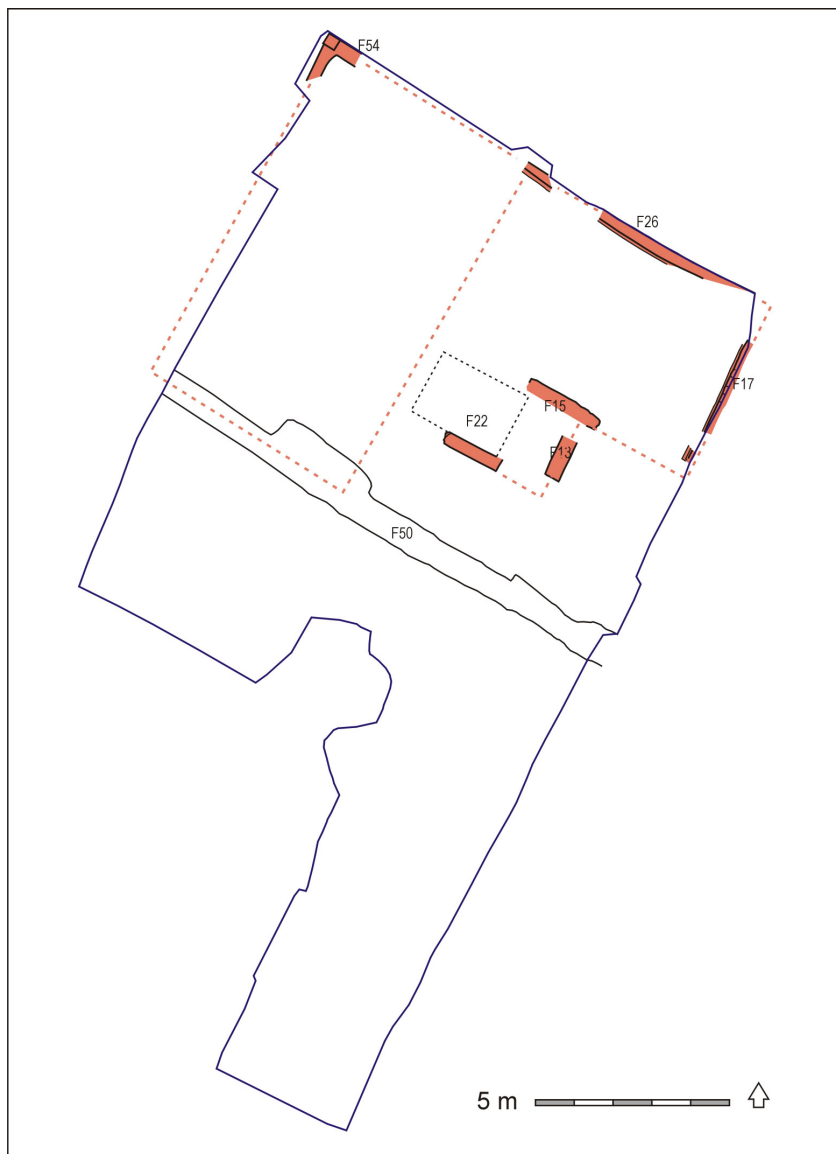
Afb.11. De haardpartij F18 in oostelijke richting.

7.5. De 15de eeuw

De reeds genoemde fundering F26 bestond uit bakstenen met een formaat van 4 x 10 x 21 cm en 4,5 x 11 x 22 cm, gemetseld op een dunne puinfundering. Dit puin bevatte scherven van een grijze vuurstolp en enkele rode aardwerken teilen die in de eerste helft van de 15de eeuw dateerden. De noordwestelijke hoek (F52-fase 2) was voorzien van een dieper aangelegde poer van hergebruikte bakstenen.

De zuidelijke gevellijn werd in de jaren '80 van de 20ste eeuw verwijderd door de aanleg van een grote betonnen balk (F50). Deze liep parallel aan F26. De balk markeerde de achtermuur van het hoekpand op de grens tussen Huijbergsestraat 2 en Schoolstraat 1 en komt als zodanig voor op de oudste kadastrale kaart uit 1811.

Een klein aantal sporen kan ook nog uit de eerste helft van de 15de eeuw dateren. Een ervan is de zuidelijke wand van een veronderstelde beerput (F22), die in de 16de eeuw tot een klein keldertje werd verbouwd. De stenen hadden een formaat van 5 x 10,5/11 x 21,5 cm. Twee andere muurtjes (F13, F15) hadden overwegend hetzelfde baksteenformaat.

Afb.12. Sporen en hypothetische reconstructie (stippellijnen) van de Grote en Kleine Sint Joris in de eerste helft van de 15de eeuw.

Waarschijnlijk vond in deze periode een herbouw van het perceel plaats, waarbij twee pandjes naast elkaar werden opgetrokken met hun voorgevel aan de Huijbergsestraat. Beide zouden dan 6,50 meter breed geweest zijn. Het westelijke van de twee was ongeveer 10 meter lang en zou later De Grote Sint Joris worden genoemd. Het oostelijke was slechts half zo diep en was voorzien van een uitbouw waaronder de put F22 lag. Dit pandje zou later De Kleine Sint Joris genoemd worden. Deze hier voorgestelde indeling volgt niet zozeer uit de aangetroffen sporen maar vooral uit de sporen van de daaropvolgende 16de- en 17de eeuwse bouwfasen. De scheidingsmuur tussen de beide panden zou ter hoogte van de westelijke zijde van beerput/keldertje F22 gelegen hebben.

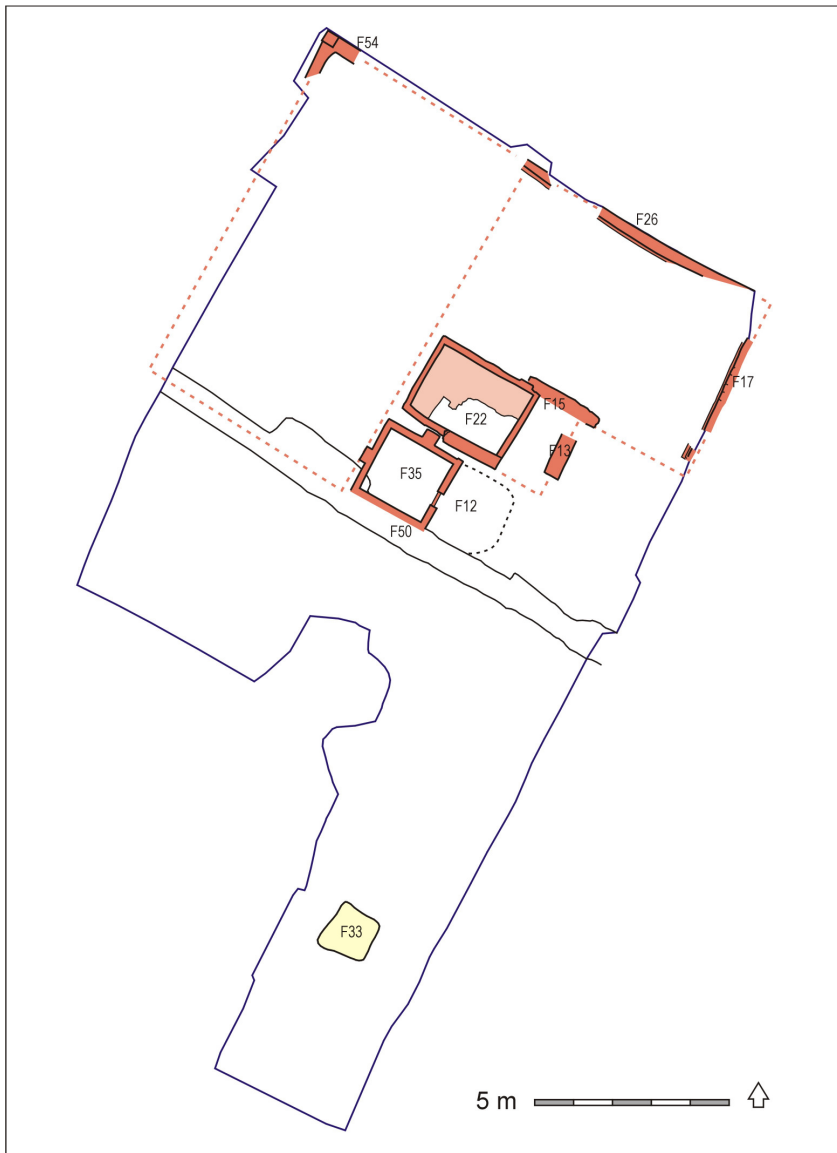
7.6. De 16de eeuw

Sporen uit de 16de eeuw hebben vooral betrekking op beerputten en afvalkuilen. Ten zuiden van de oudere put F22 werd een nieuwe vierkante beerput (F35) gebouwd, waarvan een steunbeer-vormige uitbouw door de oudere put F22 sneed. F22 werd opnieuw opgemetseld met dunnere wanden en kleinere stenen (formaat 4 x 9 x 18 cm), vrijwel hetzelfde als van F35. De nieuwe constructie F22 kreeg een vloer van platliggende bakstenen. Deze vloer lag slechts een meter onder het vloerpeil, dus moet er sprake zijn geweest van een half-ondergronds keldertje, dat wellicht onder een trap was gesitueerd.

Beerput F35 bevatte nog een dunne laag berig zand met afval uit de oudste gebruiksfase (het eerste kwart van de 16de eeuw). Opmerkelijke vondsten daaruit zijn fragmenten van een schotel in Cuerda Seca techniek en van een schotel van zogenaamde Isabela Polychroom, allebei importen uit Spanje.

In de oostelijke wand van de put bevond zich een opening van 40 cm breedte, die met halve stenen was dichtgemetseld. Aan de buitenkant lag een grote kuil (F12) waarvan de bodem tot de onderkant van de opening reikte. De opening was bedoeld om de beerput vanaf de zijkant leeg te graven. Waarschijnlijk was dit de gemakkelijkste manier (beter dan via een mangat in het gewelf) omdat naast de put geen bebouwing was. Dit kan er op wijzen dat de beerput in deze periode ook onder een aanbouw van De Kleine Sint Joris lag en dat daarnaast een klein open erfje lag.

In het meest zuidelijke gedeelte van het opgravingsvlak werd een kuil gevonden (F33) die mogelijk een restant is van het schoonmaken van beerput F35, maar zeker is dat niet. De kuil bevatte 75 fragmenten van rood aardewerk en steengoed, maar ook een fragment van een Spaanse majolica schotel met goudlusterversiering.

Afb.13. Sporen en hypothetische reconstructie (stippellijnen) van de Grote en Kleine Sint Joris in de eerste helft van de 16de eeuw.

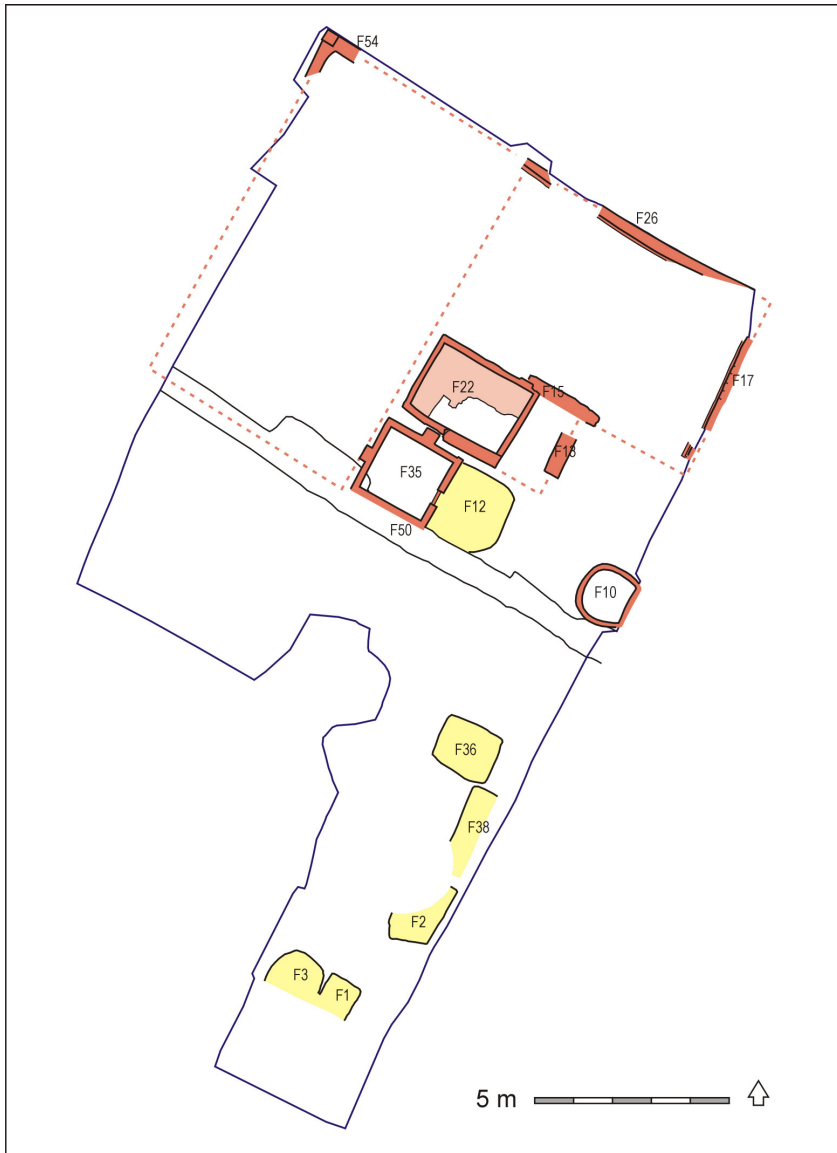
7.7. Het laatste kwart van de 16de tot de eerste helft van de 17de eeuw

Een aantal kuilen en putten dateerde uit een latere periode, het derde en vierde kwart van de 16de eeuw. Het einde van de 16de eeuw was een periode van grote politieke en maatschappelijke onrust (het begin van de 80-jarige Oorlog) en tevens een periode waarvan weinig sporen zoals afvalkuilen bewaard zijn gebleven. Het erf van de Grote en Kleine Sint Joris vormde daarop een uitzondering.

Als opvolger van de beerput F35 kan put F10 gefunctioneerd hebben. Deze ronde gemetselde beerput lag tegen de zijgevel van het buurpand Huijbergsestraat 6 en was aan die zijde afgeplat. De put was 1,40 meter diep en bevatte verschillende vullagen. De onderste vulling dateerde nog uit het derde kwart van de 16de eeuw en zou de vroegste gebruiksfase van de put kunnen vertegenwoordigen. Daarboven lag een lemige laag met puin en vondsten uit de eerste helft van de 17de eeuw, afgedekt door een laag zand (demping?) met vondsten uit de 17de en eerste helft van de 18de eeuw. De put was dus lang in gebruik en werd geregeld schoongemaakt.

De ligging van deze put achter De Kleine Sint Joris doet opnieuw vermoeden dat in deze fase ter plekke geen bebouwing aanwezig was maar een open erfje.

In de buurt van de kuil F33 werd een andere kuil gevonden (F1/F3), die eveneens geïnterpreteerd kan worden als ruimkuil bij het schoonmaken van een van de gemetselde putten. Het materiaal daaruit dateerde nog uit het laatste kwart van de 16de eeuw.

Afb.14. Sporen en hypothetische reconstructie (stippellijnen) van de Grote en Kleine Sint Joris in de tweede helft van de 16de eeuw en de eerste helft van de 17de eeuw.

Enkele afvalkuilen, die op het achtererf werden gevonden, waren wat jonger. Ze bevatten materiaal uit het eerste en tweede kwart van de 17de eeuw (F2, F36, F38). Enkele scherven uit F2 bleken echter bij een voorwerp uit F1/F3 te horen.

Waarschijnlijk werden ook deze kuilen gegraven tijdens het opschonen van de gemetselde putten F35 en F10. De beer werd afgevoerd als mest voor de boeren en de onbruikbare scherven en botten werden herbegraven op een leeg stukje van het erf. Op de bodem van de kuilen lag steeds een dunne laag beer, vol met keramiek, stukken puin, glas en dierlijk bot. Bijzondere vondsten zijn scherven van een schotel uit Beauvais, die zowel in de ondiepe kuil F2 zaten, als in de kuil F36.

Afb.15. Beerput F10 na het verwijderen van de vulling. De put stond op een laag blauwgrijze klei.

7.8. De laatste bewoningsfase voor de verwoesting van 1747

Verschillende sporen lijken op grond van hun dispositie bij elkaar te horen maar zijn moeilijk te dateren. Een groot deel was bovendien vernietigd bij de uitbreiding van het café in de 20ste eeuw. De sporen F7 en F42 vormden een (doorlopende?) puinfundering onder een gemetselde muur, die op 3,50 meter afstand van de achtergevel van het hoekpand stond, precies achter de beerput F8. De functie ervan is niet duidelijk. Omdat dit spoor afvalkuil F36 oversneet, moet het jonger zijn dan het eerste kwart van de 17de eeuw.

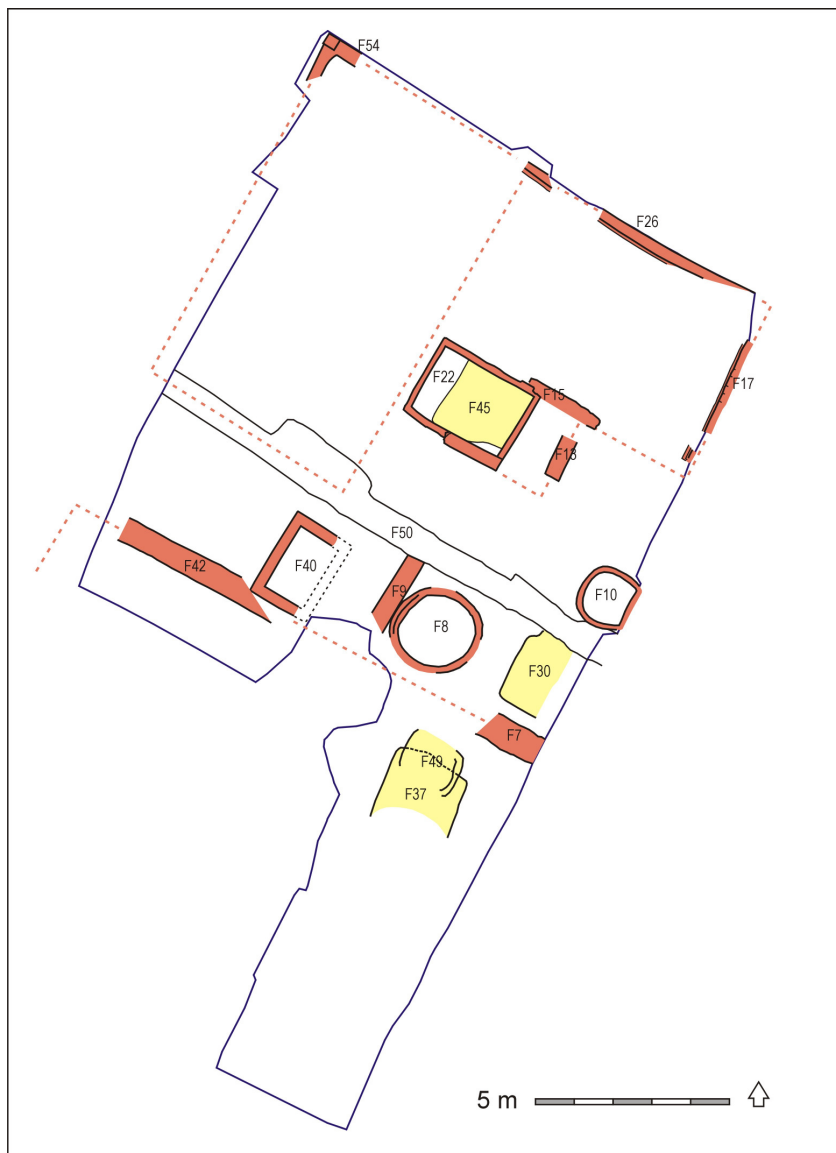
De grote beerput F8 lag achter De Kleine Sint Joris en was waarschijnlijk de opvolger van de beerputten F35 en F10. De put was gemetseld met hergebruikte halve stenen in slechte, zanderige specie. Hij was voor het laatst in de 19de eeuw schoongemaakt. Op de bodem lagen onder meer scherven van bitterwaterkruiken en drinkglazen, afkomstig van de herberg die toen in het hoekpand gevestigd was.

De kleine put F40 werd tegen de fundering F42 gebouwd en diende vanwege de toepassing van tras als waterkeldertje.

De vloer van keldertje F22 werd deels weggebroken en er werd een kuil doorheen gegraven.

De functie van de diepe kuil F30 is niet duidelijk. De vulling bestond voornamelijk uit zand. Ook dit spoor werd door de puinfundering begrensd. Een aantal sporen dateerde nog uit de late 17de eeuw, zoals de afvalkuilen F37 en F49. Onduidelijk is of dit de laatste ruimkuilen van de beerput F10 waren, of kuilen van F8.

Op basis van de historische gegevens worden de sporen F7 en F42 geïnterpreteerd als resten van een nieuwe indeling van het achtererf. Het zou kunnen gaan om muurwerk van achterhuisjes bij de Grote Sint Joris, die daar in de 17de eeuw werden gebouwd.

Afb.16. Sporen en hypothetische reconstructie (stippellijnen) van de Grote en Kleine Sint Joris in de tweede helft van de 17de eeuw en de eerste helft van de 18de eeuw.

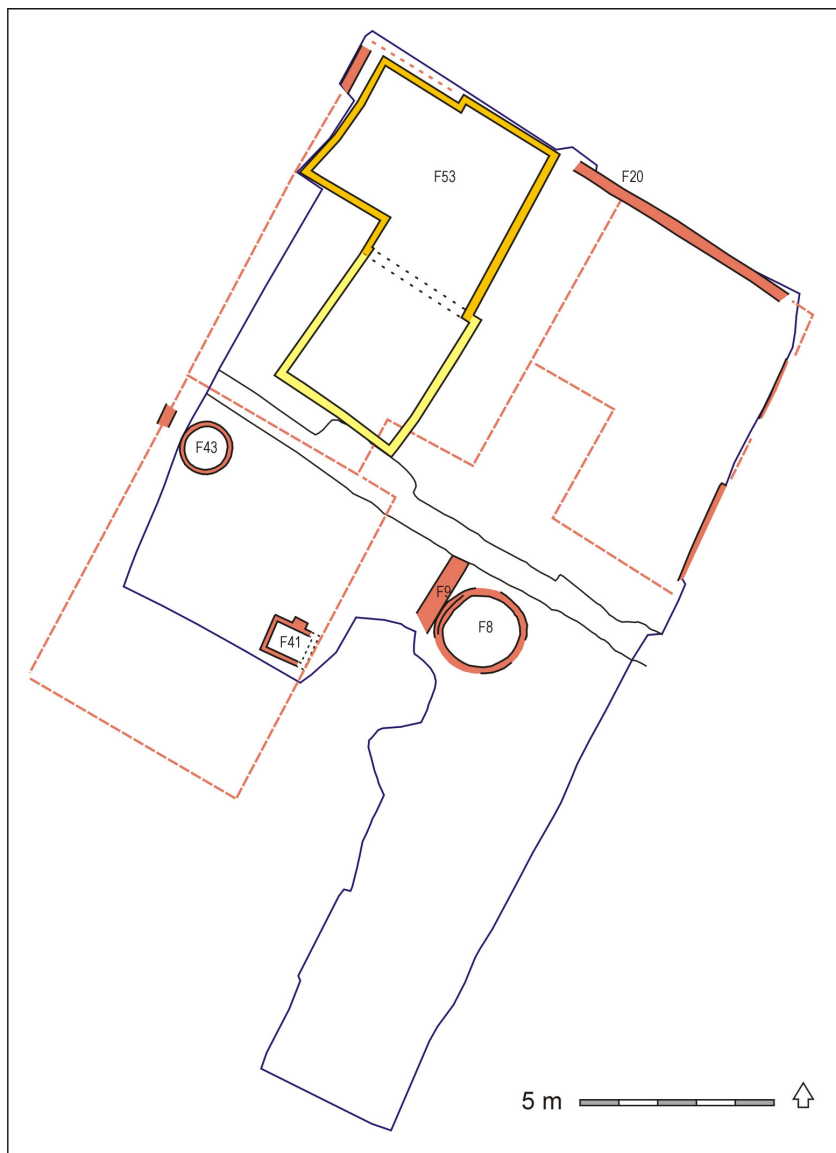
7.9. Na 1747.

Na de verwoesting van 1747 werden de panden opnieuw opgebouwd, vermoedelijk direct op de oude funderingen. De voorgevel (F20), waarvan nog enkele steenlagen bewaard waren, rustte op de oudere fundering F26.

Onder het nieuwe hoekpand bouwde men een kleine kelder, die aanvankelijk alleen het oppervlak van de voorkamer besloeg maar in 1945 naar achteren werd vergroot (F53).

Direct achter de Grote Sint Joris stond een huisje (kadastraal G900), tot voor kort Schoolstraat 1. Het daaronder aangetroffen ronde beerputje (F43) en het vierkante putje (F41) zullen bij dit pand hebben gehoord. Ze dateerden uit de tweede helft van de 18de eeuw.

De café-discotheek die in 2011 gesloopt werd, bevatte geen (herkenbare) 18de-eeuwse elementen meer. De vormen en detaillering van de vensters, de afgeschuinde hoek van het pand en de kap waren kenmerkend voor het einde van de 19de eeuw. Dit betekent dat er nóg een ongedocumenteerde grote verbouwing heeft plaatsgevonden. Vanwege het ontbreken van een bouwvergunning moet deze laatste bouwphase van voor 1880 dateren.

Afb.17. Sporen en reconstructie (stippellijnen) van de Grote en Kleine Sint Joris na de wederopbouw kort na 1747. De indeling is overgenomen van de oudste kadastrale kaart 1811-1832.

8. Vondsten

De opgraving leverde enkele vondstcomplexen op zoals gemetselde beerputten en beerkuilen. Zoals boven al is vermeld, worden de kuilen beschouwd als incidenteel gegraven kuilen tijdens het leegruimen van de beerputten. De beer werd als meststof afgevoerd en de onbruikbare bestanddelen zoals puin, botten en grote scherven die zich op de bodem van de putten hadden verzameld, werden herbegraven op een geschikt plekje op het achtererf. Dit verschijnsel is tot op heden over de hele binnenstad van Bergen op Zoom waargenomen en is typisch voor de 15de tot en met de 17de eeuw. Oudere gemetselde beerputten komen sporadisch voor maar geen bijbehorende kuilen waarin afval werd herbegraven. Omgekeerd komen in de binnenstad in de genoemde periode vrijwel geen gegraven beerkuilen (met of zonder ton) voor die onder houten toiletten lagen.

Enkele van deze putten en kuilen worden hiernavolgend behandeld.

Afb.18. Overzicht van vondsten uit beerput F35 tijdens de vondstverwerking

8.1. Beerput F35

De beerput of beerkelder was vrijwel vierkant van vorm en inwendig 170 x 190 centimeter groot. Op de bodem van de put was nog een dunne beerlaag aanwezig. Mogelijk was sprake van een onvolledig geruimde put, die vervolgens met vuil zand en puin werd gedempt.

Het vondstmateriaal werd gereinigd en beschreven, waarbij het Minimaal Aantal Exemplaren werd berekend (163 stuks keramiek en glas). De inhoud werd niet gezeefd. Een steekproef leerde dat er zeer weinig klein botmateriaal bewaard was. Wel werd de beer bemonsterd. Een analyse van deze monsters en van het resterende botmateriaal valt helaas buiten de uitwerking van dit onderzoek.

In dit complex is het tafelgerei vrij goed vertegenwoordigd en omvat met 57 voorwerpen ruim 1/3 van de totale inhoud.

De hoofdmoot van het vondstmateriaal bestaat uit roodbakkend aardewerk. Hiervan zijn de volgende types aangetroffen:

54 grapen,
 9 koekenpannen,
 6 teilen,
 4 kommen,
 1 deksel,
 1 vergiet,
 1 vetvanger,
 3 kannen,
 9 papkommen,
 7 schotels,
 2 bekers,
 1 drinkuit,
 1 komfoor,
 1 vuurbak,
 2 olielampen,
 21 pispotten,
 3 bloempotten,
 1 gieter.

Afb.19. Ensemble van enkele gerestaureerde voorwerpen uit F35

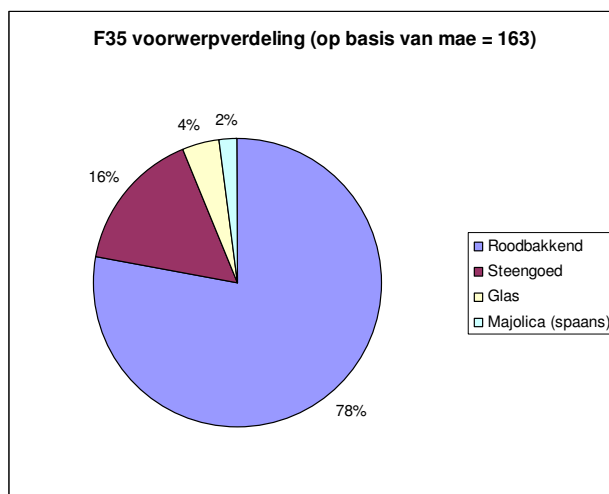
Uit steengoed zijn 8 archeologisch complete voorwerpen aangetroffen en daarnaast nog eens minimaal 18 voorwerpen in restfragmenten.

Het glaswerk in F35 is beperkt tot 7 exemplaren, bestaande uit restfragmenten: 2 maigeleins, 2 ribbelbekers, 2 ribbekers, 1 koolstronkbeker en 1 pislglas.

De datering van het materiaal valt in de periode 1475-1525, met een nadruk op het begin van de 16de eeuw.

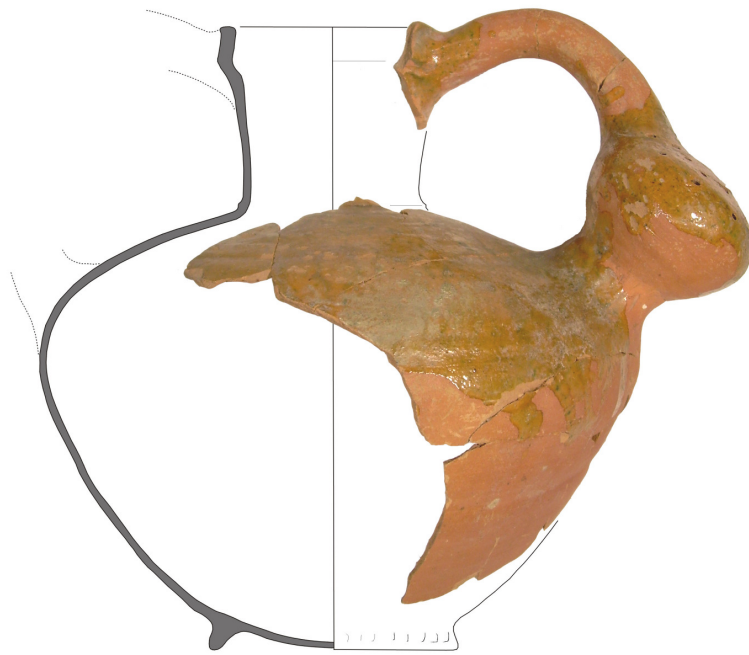
Opvallend is de aanwezigheid van enkele fragmenten van Spaanse import majolica.

Een tweetal fragmenten zijn afkomstig van een schotel van Isabela Polychroom (regio Sevilla), voorzien van florale motieven. Vier andere fragmenten zijn afkomstig van een in Sevilla gemaakte schotel in zogenaamde Cuerda Seca techniek. Deze laatste wordt slechts zelden in ons land aangetroffen. Complete schotels zijn bekend uit Bergen op Zoom en Middelburg, losse fragmenten zijn gevonden in Bergen op Zoom, Hoorn, Middelburg en Sint Michels nabij Brugge²².

Afb.20. Soortenverdeling van keramiek en glas in F35

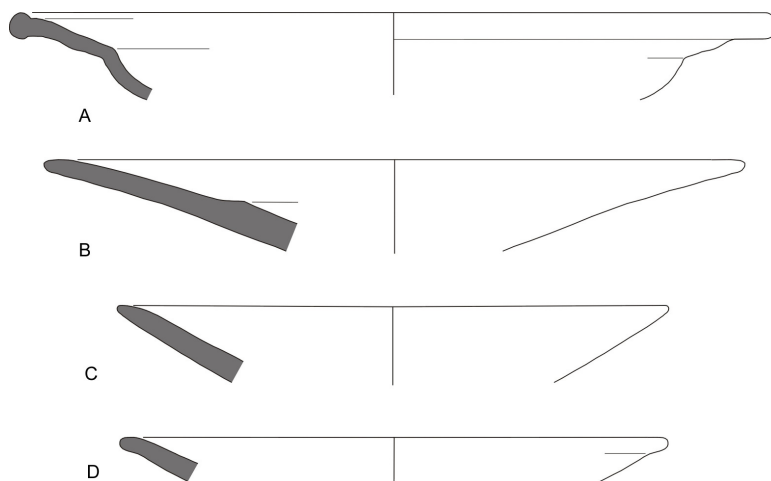
²² Vermunt et.al. 2009, 116.

Afb.21. Gieter van rood aardewerk uit beerput F35. Het is niet bekend of de gieter een of twee oren had. De sproeikop maakt deel uit van het oor. Het dunne harde baksel wijkt sterk af van het Bergse aardewerk. Datering 1500-1525. Schaal 1:4.

Afb.22. Diverse schotelfragmenten van importkeramiek. Boven een schotel uit Beauvais (F36), midden een schotel in Cuerda Seca techniek (F35), linksonder een schotel van Isabela Polychroom (F35) en rechtsonder een schotel met goudlusterversiering uit Valencia (F33).

Afb.23. Importschotels: Beauvais (A), Cuerda Seca (B), Isabela Polychroom (C) en Goudlustermajolica (D). Schaal 1:3.

De put bevatte ook enkele bijzondere bouwfragmenten. Uit baksteen is een geprofileerde steen aangetroffen. Een bekap fragment Gobertange steen betreft vermoedelijk een vensterhoek. Onduidelijk is de functie van enkele ronde leistenen schijven, alle met een centrale doorboring en van verschillend formaat. Ze lijken nog het meest op floppy-disks. Een ervan is met lijntjes bekrast. De diameter varieert van 9 tot 13 centimeter. Waarschijnlijk gaat het om onderdelen van een spel, net als enkele kleine aardewerken speelschijven die uit afgedankte daktegels werden gemaakt.

Naast het gebruikelijke aantal ijzeren spijkers werden in de beervulling ook 7 ijzeren sleutels gevonden. Ten tijde van het schrijven van dit rapport bevinden de sleutels zich nog bij de restaurateur.

Afb.24. Speelschijven van daklei en daktegels. Schaal 1:3

8.2. Beerput F10

Beerput F10 was een ronde, van achteren recht gemetselde beerput. De diameter was 160 centimeter. De vulling bestond uit vier lagen, waarvan twee beerlagen. Het bovenste pakket bestond uit grijs zand en puin en dateerde uit de eerste helft van de 18^e eeuw. Daaronder bevond zich een vrij dikke leemlaag uit de eerste helft van de 17^e eeuw, en daar weer onder een dubbele beerlaag uit de tweede helft van de 16^e eeuw. Alleen de leemlaag en de onderste beerlagen bevatten genoeg scherven om van een afvalpakket te kunnen spreken. Beide pakketten worden hieronder apart behandeld.

F10 leemlaag.

Deze laag bestond uit circa 30 centimeter zeer taaie leem met veel vondstmateriaal. Het aangetroffen materiaal bestond voornamelijk uit zeer fragmentarisch bewaard roodbakkend aardewerk, van andere materialen werden slechts enkele fragmenten gevonden. Het roodbakkend aardewerk is onder te verdelen in:

19 grapen,
6 pispotten,
2 koekenpannen,
1 steelpan,
2 kannen,
1 teil,
2 papkommen,
3 schotels,
1 olielamp.

Afb.25. Ensemble van gerestaureerde voorwerpen uit beerput F10. Datering 1550-1650.

Verder werden fragmenten gevonden van een majolica schotel en onbepaald steengoed voorwerp.

F10 beerlaag

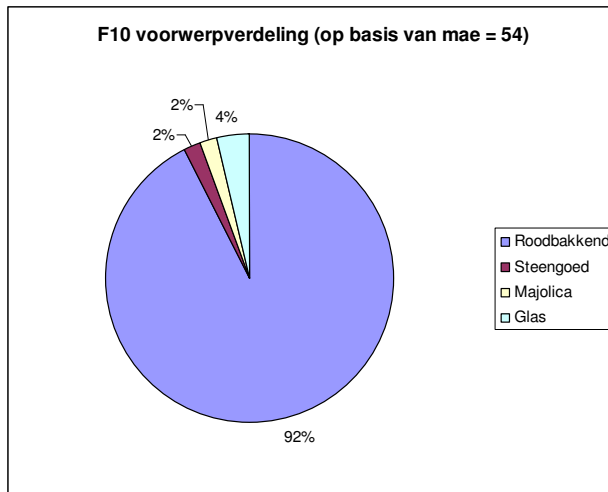
De beer op de bodem van F10 bestond uit twee afzonderlijke lagen die zowel qua kleur als textuur duidelijk van elkaar te onderscheiden waren. De bovenste beerlaag bevatte geen enkele vondst.

Het materiaal in de onderste laag bestond, net zoals dat in de leemlaag, hoofdzakelijk uit roodbakkend aardewerk, eveneens zeer fragmentarisch bewaard:

3 grapen,
5 pispotten,
2 koekenpannen,
3 papkommen.

Naast roodbakkend aardewerk werden slechts enkele fragmenten van 1 glazen reliëfbeker en een kelkglas gevonden.

Onderstaande cirkeldiagram toont de soortenverdeling van beide lagen gecombineerd. Vanwege de sterke fragmentatie zal ook deze beerlaag een restant zijn van een onvolledig geruimde put.

Afb.26. Soortenverdeling van keramiek en glas in F10 (alle lagen)

8.3. Beerkuil F37

F37 was een rechthoekige ingraving van 2 bij 2 meter met een grote concentratie afval maar geen duidelijke beerlagen. Een deel van de kuil ontbrak vanwege een latere ingraving (F4). De vulling dateerde uit het laatste kwart van de 17^e eeuw en bestond hoofdzakelijk uit tafelgerei.

Het roodbakkende aardewerk, duidelijk in de minderheid in deze kuil, bestond uit:

- 4 grapen,
- 1 koekenpan,
- 1 steelpan,
- 1 papkom,
- 1 schotel,
- 2 deksels,
- 1 vergiet.

Uit steengoed zijn slechts twee scherven aangetroffen, beide van verschillende kannen. Witbakkend aardewerk is vertegenwoordigd met 1 pispot en 2 zalfpotten.

Een wat groter groep omvatte faience:

- 10 borden, 1 plooischotel, 1 schoteltje, 1 deksel.

Ook waren fragmenten van een viertal tabakspijpen aanwezig.

Het glas was slechts zeer fragmentarisch bewaard gebleven. Alleen twee hoge bekers en één lage beker van Engels loodglas zijn archeologisch compleet. De restfragmenten zijn onder te verdelen in:

- 1 fles,
- 1 tazza,
- 1 ribbeker,
- 1 ribbelbeker,
- 1 wafelbeker,

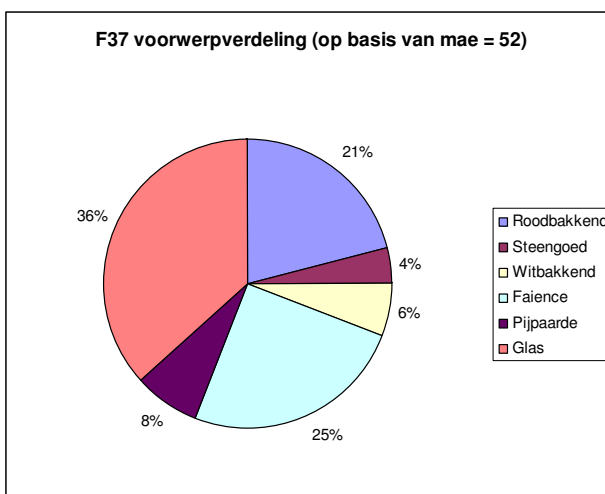
3 lage gladde bekers waarvan 1 op glasdraadvoet,
3 hoge gladde bekers.

Afb.27. Twee faience schotels met Chinese motieven en een zelfpotje uit beerkuil F37. Datering 1675-1700.

Opvallend is de vondst van een kleine bronzen of messing kandelaar. Het zwaar gecorrodeerde stuk bestaat uit een simpele lekbak met daarop een laag pijpje gesoldeerd dat dienst deed als kaarsenhouder.

Het is de vraag of het aandeel tafelgerei hier relevant is. In de 17de eeuw trad immers een verschuiving in de gebruikskeramiek en het glas op naar een uitgesproken tafelcultuur. Het is in deze periode dus logisch om meer tafelattributen zoals wijnglazen en faience borden aan te treffen, die in voorgaande perioden nog niet bestonden. Interessanter is de plaats van de kuil in relatie tot de andere sporen. Als de toeschrijving van de puinsporen F7 en F42 correct is, dan lag de kuil misschien op het erf van een van de kamerwoningen achter Sint Joris. De vondsten zoals het fraaie glaswerk lijken echter niet te passen bij de bewoners van een kamerwoning in de Schoolstraat. Het is ook mogelijk dat er achter de kamerwoningen nog een smalle strook grond lag die bij de Sint Joris hoorde.

Afb.28. Soortenverdeling van keramiek en glas in F37

Afb.29. Fragment van traceerwerk, Ledesteen. Afkomstig uit afvalkuil F1. Datering 15-16A. Het stuk kan afkomstig zijn van een venster en zou kunnen wijzen op herstel of nieuwbouw van de woningen na schade en verwaarlozing in het begin van de Tachtigjarige Oorlog.

9. Synthese en beantwoording van de onderzoeksvragen

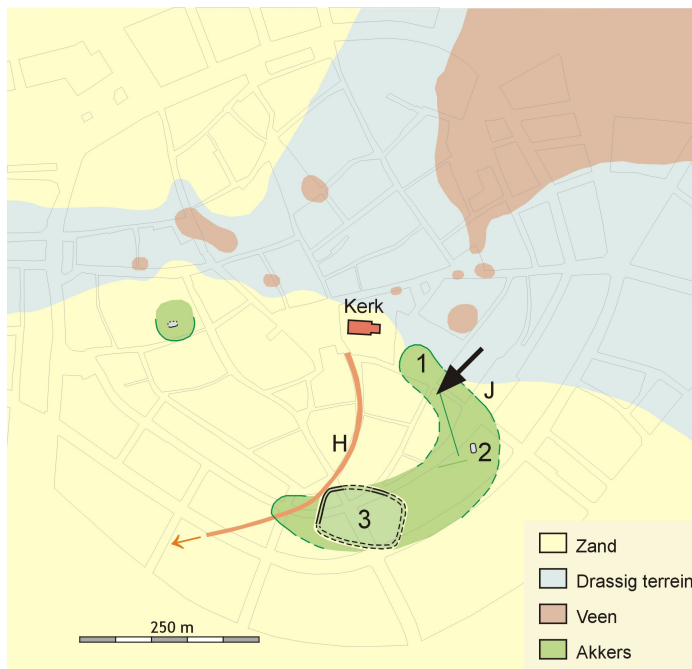
In het hiernavolgende zal geprobeerd worden om de onderzoeksvragen te beantwoorden. Tevens worden de resultaten in het bredere kader van de stadsontwikkeling van Bergen op Zoom geplaatst.

Zijn er op het onderzoeksterrein sporen van voorstedelijke agrarische activiteit?

Ja, er is duidelijk sprake van een esdekje (F5) dat tegen de voet van de helling lag. In zuidelijke richting werd het steeds dunner. Hoewel er geen duidelijke ploegsporen gevonden zijn (zoals op het Thaliaplein en in de Kloosterstraat) gaat het zeker om een akker. Hetzelfde esdek werd aangetroffen bij rioolbegeleidingen in 2003 en 2004, zowel naast Huijbergsestraat 14 (het hoekpand) als naast het transformatorhuisje in de Kloosterstraat. Het is daarom aannemelijk dat de akker van het Thaliaplein en die van de Kloosterstraat met elkaar verbonden waren. Aan de oostzijde van de hoek Kloosterstraat-Huijbergsestraat (voorheen het Sint Josephplein) werd in 2003 echter geen akker meer gevonden. Daar werd de podzol afgedekt met ophogingen uit de 14de eeuw, die sterk doorgraven waren. Een opgraving op het noordelijke deel van het Sint Josephplein in 2004 leverde evenmin sporen op die ouder waren dan de 14de eeuw.

Een opgraving onder de voorzijde van de Lucerna-flat in 2005 (voormalige hoek Sint Josephplein-Burgemeester Van Hasseltstraat) brachten wel resten van een dunne akkerlaag aan het licht, die gedateerd kon worden in de 12de en 13de eeuw.

De conclusie is, dat er langs de zuidoostelijke en zuidelijke flank van de zuidelijke heuvel in de binnenstad een akkercomplex lag, in een strook langs de voet van de helling. Op basis van recenter onderzoek in de Kloosterstraat en Koepelstraat lijkt het dat deze strook westwaarts doorliep tot de helling van de Bosstraat en Antwerpsestraat.

Afb.30. De plaats van de opgraving (zwarte pijl) binnen het akkergebied in de voorstedelijke kern.

- 1: Thaliaplein
- 2: Boerderijen Kloosterstraat
- 3: omgracht hof Antwerpsestraat
- H: Hoogstraat
- J: Sint Josephplein

Onder de pijl is het vermoedelijke verloop van de 12de-eeuwse sloot weergegeven.

Zijn er aanwijzingen voor bebouwing uit de voorstedelijke periode?

Op het onderzoeksterrein zijn geen sporen gevonden die op bebouwing in de voorstedelijke periode wijzen. Dit geldt overigens ook voor de opgraving op het Thaliaplein. Sporen van huizen/boerderijen zijn eerder te verwachten op het hogere zand ten zuidwesten van het onderzoeksgebied. De kans dat hiervan iets bewaard is, is echter erg klein omdat de top van het oude maaiveld vrijwel gelijk ligt met het huidige maaiveld. Tot op heden zijn alleen duidelijke paalsporen van een of meer boerderijen aan de noordoostelijke zijde van de Kloosterstraat gevonden (opgraving 1997, nabij de hoek Kloosterstraat – Burg. Van Hasseltstraat, nr.2 op afbeelding 30).

Wanneer is de start en hoelang is de doorlooptijd van de eventueel aan te treffen voorstedelijke bewoning? Is deze synchroon met die van het Thaliaplein?

Het geringe aantal aardewerkfragmenten laat niet toe om de akker nauwkeurig te dateren. Enkele vondsten, zoals randen van Andenne-aardewerk, dateren uit het einde van de 11de en de eerste helft van de 12de eeuw. Het ligt voor de hand dat de bemesting gelijktijdig over een groot terrein plaatsvond. De vindplaats van het Thaliaplein wijst dan op de tweede helft van de 11de eeuw.

Enkele fragmenten van Vroegmiddeleeuws aardewerk wijzen samen met gelijksoortige vondsten van het Thaliaplein op bewoning in de 8ste en 9de eeuw. Tot op heden werd dit aardewerk op diverse plaatsen in de binnenstad gevonden. Een zekere ‘concentratie’ hiervan werd aangetroffen in de omgeving van de Korte Bosstraat en achter Grote Markt 19 (voormalige bioscoop), wat mogelijk wijst op bewoning op de top van de heuvel.

De greppel F46, die vanuit de top van de akker werd ingegraven, hoort bij een late fase van de gebruikperiode van de akker. Waarschijnlijk bestond de Huijbergsestraat toen nog niet. De greppel kan in verbinding hebben gestaan met een gelijksoortige greppel in de opgraving Kloosterstraat. Daar hoorde hij bij de middelste van in totaal drie gebruiksfases van het erf. Helaas is deze opgraving nog niet uitgewerkt, dus valt weinig te zeggen over de datering. Aan het gebruik van de akker kwam een einde in de 13de eeuw. Het voorkomen van gedraaid grijs aardewerk en zelfs enkele scherven van roodbakend aardewerk onder de Sint Joris wijst op een eindfase in de eerste helft van de 13de eeuw. Het ontbreken van protosteengoed wijst weer op een datering vóór het midden van de 13de eeuw.

In de tweede helft van de 13de eeuw lijkt de akker ter plaatse dus niet meer gebruikt te zijn. Het agrarische gebruik op het Thaliaplein duurde misschien wat langer.

Ging aan de aanleg van de Huijbergsestraat een oudere landweg vooraf?

De greppel F46 lijkt het bestaan van een landweg in de 12de eeuw uit te sluiten, hoewel er natuurlijk een simpele planken brug kan zijn geweest. Andere aanwijzingen voor een dergelijke weg ontbreken.

Uit welke tijd dateert de aanleg van de Huijbergsestraat en de inrichting van percelen daarlangs? Was hier direct sprake van steenbouw of ging er houtbouw aan vooraf?

Rond het midden van de 13de eeuw of iets later, werd de Huijbergsestraat aangelegd en werd op een terreintje langs de zuidzijde van de straat een huis gebouwd. Het huis stond op een egalisatielaag of podium van verspit zand dat aan de straatzijde begrensd werd door een greppel en een bekleding van gestapelde plaggen. Er zijn verschillende parallellen voor een dergelijke erfaanleg gevonden. Achter het pand De Moriaan (Grote Markt 29) werd een

soortgelijke beschoeide greppel aangetroffen, die de zijkant van het erf vormde en uit de eerste helft van de 13de eeuw of zelfs het eerste kwart van die eeuw dateerde²³.

De aanleg van de Huijbergsestraat kan dus op basis van het archeologische materiaal goed in verband worden gebracht met de stichting van het dorp Huijbergen in 1264. De overzijde van de Kerkstraat en de Huijbergsestraat werden misschien wat later bebouwd, zoals de vondsten op het Thaliaplein suggereren.

De datering sluit ook goed aan bij die van een huis aan de Koevoetstraat, waarvan resten in 2000 werden opgegraven. Ook dat huis stond op een oudere akker.

Het eerste huisertje op de onderzoekslocatie was waarschijnlijk niet groter dan 5 x 6,50 meter. Het gebouw moet een houtskeletbouw zijn geweest dat op liggende balken en poeren rustte, die hier geen sporen hebben achtergelaten. Een vergelijkbaar 'sporenloos' huis onder het Thaliaplein was ruim 5 x 8 meter groot en had een haard van gebroken daktegels in het midden van de ruimte.

De overgang naar steenbouw ging geleidelijk. In de 14de eeuw was er waarschijnlijk een fase met gedeeltelijk stenen en houten wanden.

Hoe zagen de eerste huiserven er uit en hoe zijn deze erven in de loop der tijd geëvolueerd?

Het eerste erfje werd in het begin van de 14de eeuw opgevolgd door een tweede, dat waarschijnlijk twee keer zo breed was. Het plateau werd opnieuw opgehoogd en van een nieuwe pluggenbeschoeiing en greppel voorzien. Het is mogelijk dat er toen twee kleine huisjes naast elkaar stonden of één breed huis met de korte zijde aan de Schoolstraat. De opmerkelijk forse muur F14 vormde toen wellicht de zuidelijke wand van het huis of de huizen. Het grootste deel van de bebouwing bestond uit hout.

In de tweede helft van de veertiende eeuw vond een nieuwe ontwikkeling plaats. Er stond toen een pand van 5,5 x 13 meter dat nog steeds grotendeels van hout was maar wel een voor- en achterkamer bezat dat door een wand werd gescheiden. Daarin stonden twee rugelings verbonden stenen haarden met een rookkanaal. Een dergelijke haardpartij werd niet eerder in de stad aangetroffen. Het pand had de voorzijde (ingang) waarschijnlijk aan de Schoolstraat. Brandsporen op secundair gebruikte stenen doen vermoeden dat dit pand in de stadsbrand van 1397 werd verwoest.

²³ Vermunt & Van der Kallen 2011, 18-19.

Afb.31. Reconstructie van het huis “Sint Joris” in de tweede helft van de 14de eeuw, geprojecteerd op de oudste kadastrale kaart.

Zijn er resten van de stadsschool aanwezig en uit welke tijd dateren zij?

Op het terrein zijn geen resten van de stadsschool gevonden. Zoals ook uit het onderstaande zal blijken, stond de school veel verder naar het zuiden.

Hoe verliep de bouwkundige ontwikkeling van de panden Grote en Kleine Sint Joris?

In de 15de en 16de eeuw stonden op het onderzoeksterrein twee huizen, die De Grote en Kleine Sint Joris genoemd zouden worden, maar in 1499 nog eenvoudig allebei ‘Sint Joris’ heetten. Op basis van de opgravingssporen vermoeden we, dat deze beide huizen niet even groot waren, wat ook de naamgeving zou verklaren. Het hoekpand was 6,50 meter breed en 10 meter diep. Het pandje daarnaast was ook 6,50 meter breed, maar misschien minder diep (L-vormig). De put F22 zou dan onder het achterste smallere gedeelte van het huis hebben gelegen. De mogelijkheid om de beerput F35 van buitenaf aan de oostelijke zijde te ruimen, is een sterke aanwijzing dat daar geen bebouwing was.

Afb.32. Hypothetische reconstructie van de panden in de 15de en 16de eeuw, geprojecteerd op de oudste kadastrale kaart.

- 1: Grote Sint Joris
- 2: Kleine Sint Joris
- 3: Burch van Antwerpen
- 4: Sleutel van Leiden
- 5: Cellezusterklooster
- 6: Erf van de stadsschool

Van een scheidingsmuur tussen de beide panden zijn geen sporen meer gevonden, maar deze grens kan afgeleid worden uit de westelijke zijden van de putten F22 en F35 in de 16de eeuw. De achtererven van de vier panden in de Huijbergsestraat strekten in de 15de en 16de eeuw tot het erf van de stadsschool. Misschien was dit dezelfde grens zoals die in de 19de eeuw nog bestond, maar dat is niet zeker.

Kort voor 1634 liet de eigenaar van de Grote Sint Joris, Adriaan Cornelissen Schalcks, drie kleine woningen achter zijn pand bouwen. Daarmee werd het achtererf van de Grote Sint Joris aanmerkelijk verkleind. Waarschijnlijk leidde dit tot een situatie waarbij de beerputten van de Kleine Sint Joris door beide panden gebruikt moesten worden. Een voordeel daarbij was dat beide panden vanaf het midden van de 17de eeuw tot 1841 vrijwel steeds in één familiebezit bleven. In de 18de eeuw volgde de bouw van de gemeenschappelijke beerput F8, die in de akte van 1731 'het gemeen secreet' werd genoemd.

De exacte plaats en de vorm van de drie kamerwoningen achter de Grote Sint Joris blijven onbekend. Het is verleidelijk om ze te vergelijken met de woningen Schoolstraat 1, 3/5 en 7/9, die in 1819 bij de Sint Joris hoorden en kadastraal bekend waren als G900, G900a en G900b. Dit is echter zeer onwaarschijnlijk. Deze panden waren te groot om kamerwoningen te zijn en bovendien was er nog in 1731 sprake van een klein erf achter de Grote Sint Joris. Eerder lijkt

de puinfundering F42 de grens van de achterhuisjes van 1634 te markeren. De kamerwoningen besloegen waarschijnlijk het volume van Schoolstraat 1, 3 en een deel van 5.

Afb.33. Hypothetische reconstructie van de panden in de 17de eeuw, geprojecteerd op de oudste kadastrale kaart.

- 1: Grote Sint Joris
- 2: Kleine Sint Joris
- 3: De Beek
- 4: De Sleutel van Leiden
- 5: Drie kamerwoningen achter De grote Sint Joris

In de leggers van de huizen van de stad wordt De (Grote) Sint Joris steeds aangeduid als 'Sint Joris met de kamer', waarschijnlijk de eerste (?) kamerwoning ter plekke van Schoolstraat 1. De Kleine Sint Joris wordt dan niet meer als zodanig genoemd, maar aangeduid als 'Daernaest'. Ook bij de verkoop in 1731 werd het 'kleine huisje' achter Sint Joris vermeld, 'waarmee men op de plaatse van Sint Joris kan komen'. Dit huisje heeft dan een kelder, waarvan het luik zich op het erf van Sint Joris bevindt. Het is duidelijk dat dit 'klein huisje' niet de Kleine Sint Joris geweest kan zijn. Dat pand had immers geen kelder. Hier werd het eerste van de drie aangebouwde huisjes in de Schoolstraat bedoeld. Tijdens het bouwrijp maken werd een keldergewelf gevonden, dat bij een van de kamerwoningen hoorde.

Na de verwoesting van 1747 lijken de vier huizen aan de Huijbergsestraat opnieuw opgebouwd te zijn op hun oude grondvesten. Bij de verkoop in 1773 werden de Grote en Kleine Sint Joris omschreven als 'één huis en erf met daarachter staande huizinge van twee vertrekken'. Met die laatste werd waarschijnlijk een opvolger van een van de kamerwoningen bedoeld.

Veertig jaar later lijkt de situatie weer veranderd. In de Schoolstraat staan dan drie panden met doorlopende zolders. Schoolstraat 1 (G900) kwam tegen de achtergevel van De Grote Sint

Joris te staan, waardoor dit pand geen achterplaats meer bezat. Het had nu een achtererf dat achter dat van de Kleine Sint Joris lag en via een smalle gang bereikbaar was.

Afb.34. De situatie volgens de oudste kadastrale kaart. Weergegeven is het bezit van de familie Vermunt omstreeks 1811.

Waarschijnlijk werden de panden G900, 900a en 900b pas op het einde van de 18de eeuw gebouwd op de plaats van de voormalige kamerwoningen. Rond 1800 waren er soldaten gelegerd.

Uit de beschrijving van 1841 blijkt dat de opvolger van de Grote en Kleine Sint Joris uit één bouwmassa bestond met een doorlopende zolder parallel aan de straat. Ook de woningen in de Schoolstraat hadden doorlopende zolders.

Kan iets gezegd worden over de beroepen die in het pand werden uitgeoefend aan de hand van het (mogelijk) aan te treffen huishoudelijke afval?

Nee, het aangetroffen materiaal laat niet toe om er ambachten aan te verbinden. Wel is opvallend dat er verschillende (zeldzame) importen in de beerputten en kuilen voorkomen, die duiden op enige welstand van de bewoners.

In welke mate sluiten de archeologische gegevens aan bij de schriftelijke bronnen?

De panden Grote en Kleine Sint Joris lijken ontstaan te zijn uit een dwars geplaatst huis dat beide percelen besloeg maar in de stadsbrand verloren ging. Dit kan er op wijzen dat de naam van het pand, Sint Joris, veel ouder is dan 1499.

Voor 16de eeuw zijn er helaas weinig geschreven bronnen, maar wel veel vondsten. Er is ook niets bekend over de bewoners van de huizen. In de 17de eeuw werden kamerwoningen gebouwd zoals dat op talloze andere plekken in de binnenstad gebeurde. De daardoor ontstane krapte in de ruimte moest worden opgelost door gemeenschappelijk gebruik van achterplaatsjes en putten, hetgeen ook in de koopakten werd vastgelegd.

Ondanks de vele schriftelijke bronnen blijft de periode 1747-1900 onduidelijk. De onderbreking door de verwoesting in 1747 werd in de sporen niet of nauwelijks herkend. Door het ontbreken van onderzoek in de Schoolstraat blijven ook de kamerwoningen onduidelijk.

De bouw van de woningen Schoolstraat 1 t/m 9 zou volgens de bronnen in de periode 1773-1819 moeten liggen. De in 2010 nog bestaande huizen werden echter allemaal in de 19de eeuw verbouwd, evenals het hoekpand zelf dat geen 18de-eeuwse elementen meer bezat.

11. Literatuur

Franken, H. De drankwet van Bergen op Zoom 1881-1970 (Markiezenhof Bergen op Zoom, zonder jaar)

W.A van Ham, *Historische Stedenatlas van Nederland*. Aflevering 7: Bergen op Zoom (Delft 2003).

Mosselveld, J.H. van, en W.A van Ham, *Tekeningen van Bergen op Zoom* (Bergen op Zoom 1973).

Vermunt, M.J.A., R.A.J. Niemeijer, C. van Pruisen en H.L.A. van der Kallen, *Archeologisch onderzoek 'Parade'. Een Romeinse offerplaats onder de middeleeuwse stad*. Archeologische Rapporten gemeente Bergen op Zoom 15 (Bergen op Zoom 2009).

Vermunt, M.J.A., en H.L.A. van der Kallen, *Archeologische begeleiding 'De Moriaan', Grote Markt 29*. Archeologische Rapporten gemeente Bergen op Zoom 23 (Bergen op Zoom 2011).

Vermunt, M.J.A., en H.L.A. van der Kallen, *Opgravingen in Bergen op Zoom* (Utrecht 2012).

Bijlage 1 Featurelijst

featurelijst					
Nr	Soort	Omschrijving	Steenformaten	Vulling	Datering
1	beerkuil	Beerkuil, rechthoekig. Rechte wanden en komvormige bodem. Vormt een geheel met F3.		licht berig bruin zand en puin	16d
2	beerkuil	Beerkuil, rechthoekig en zeer ondiep. Schuine wanden en een vlakke bodem. Door F4 vergraven.		vuil zwart zand	17A
3	ingraving	Ronde / eivormige ingraving. Vormt een geheel met F1.		verspit ABC met daaronder bruingrijs zand en speciebrotjes	16d
4	ingraving	Grillige ronde ingraving. Steile wanden en een vlakke bodem. Geen aftekeningen van bijvoorbeeld een houten kuip o.i.d.		speciegrijs	19
5	laag van 3 niveau's	Onderin esdek van lichtgrijs zand; Midden een dunne laag verspit zand; Boven een ophogingslaag van zwart zand			11B-13a 13c 13d-14A
6	ingravingen	Cluster van kuilen gegraven door F5. Dieper tekenden deze ingravingen zich af als F 36, F37, F38 en F49.		vuil zwartbruin zand, houtskool en baksteengrijs	16-17
7	fundering	Puinfundering, oost-west gericht.	5 x 11 x 23½ cm 5 x 11 x 22½ cm 5 x 10½ x ? cm 4½ x 10 x ? cm	rood baksteenpuin en zand	17B-18A
8	beerput	Ronde beerput met korfaanzet. Diameter 225 cm. Slordig metselwerk van hergebruikte vaalrode bakstenen in matig harde roze specie. In de vulling puin en scherven van ca. 1900	4½ x 11 x ? cm	vuil zwart zand en puin	18A
9	muurdeel	Muurdeel. Noord-zuid gericht. Regelmatig werk van rode, hergebruikte bakstenen in harde, witte schelpkalkspecie. Slechts 2 lagen resteren.	4½ x 10½ x ? cm 4½ x 11 x 23 cm		18A
10	beerput	Ronde beerput met rechte oostwand. Diameter 160 cm. Regelmatig werk van veelal halve en hergebruikte bakstenen in matig harde gelige specie.	3½ x 9 x 18 cm 4 x 8 x 16 cm	onderin twee beerlagen, afgedekt door een leemlaag en bovenin grijs zand en puin	16B (vulling 16d-18A)
11	waterkelder	Rechthoekige waterkelder. Regelmatig, halfsteens werk van rode en gele bakstenen in tras.		vuil zwart zand	20A
12	ingraving	Ronde ingraving, in vlak 2 tegen de oostwand van F35.		vuil beige grijs zand en puingrijs	16-17
13	muurdeel	Noord-zuid gericht, regelmatig werk van rode bakstenen in harde, gelige	4 x 11 x ? cm 4½ x 11½ x ? cm		15

featurelijst					
Nr	Soort	Omschrijving	Steenformaten	Vulling	Datering
		kalkspecie. Veel halfjes en hergebruikte stenen. Twee lagen resterend.			
14	muurdeel	Oost-west gericht, zeer brokkelig werk van gele bakstenen in harde, witgele kalkspecie. Westzijde door F22 verbroken.	6 x 13 x 27½ / 28 cm		14a
15	muurdeel	Oost-west gericht, grillig maar regelmatig werk van rode bakstenen in zeer zachte beige kalkspecie. Veel halfjes en hergebruikte stenen. De zuidkant is redelijk recht afgewerkt, de noordkant juist zeer rommelig. Slechts 1 laag resteert. Gaat in westelijke richting over in F22.	4½ x 11 x 22 cm		15
16	fundering	Noord-zuid gerichte fundering van baksteengruis en speciebrokken. Maakt aan de zuidzijde een hoek naar west en ligt tegen F17 aan.	5 x 11 x ? cm		14B
17	fundering, in 3 fasen	Noord-zuid gerichte fundering tegen oostgrens van WP1. Regelmatig werk van rode en oranje-rode bakstenen in kleiig geel zand met aan de westzijde een versnijding. Boven F17 een muur van latere datum die F17 als het ware heeft ingedrukt. Deze muur bestaat meest uit hergebruikte bakstenen in matig harde lichte kalkspecie. tegen de westkant van F17 ligt een stukje metselwerk van 54 x 20 centimeter en twee steenlagen dik. Dit bestaat uit regelmatig werk van hardgebakken rode bakstenen in lemig geel zand, net zoals F17. Dit blok ligt echter los van F17.	Onderste fase van F17: 5 x 11 x ? cm 5 / 5½ x 12½ x 26½ cm Bovenste fase van F17: 6 x 13 x ? cm 4 x 9 x 18 cm 4 x 8 x 16 cm muurblok west van F17: 5½ x 13 x 26 cm 6 x 12½ x 27 cm		Onderste fase: 14B Bovenste fase: 17? Muurdeel west: 14A
18	haardwang	Noord-zuid gericht muurdeel met zowel aan de west- als de oostzijde een haardwang. Gemetseld met oranje-rode bakstenen in matig harde crème kalkspecie. De westzijde bevat twee versnijdingen	5 x 11 x 21 / 21½ cm		14B
19	ingraving	Grillige ingraving.		lemig beigegeel zand met houtskoolbrokjes	14B
20	fundering	Oost-west gerichte fundering. Opgetrokken in regelmatig metselwerk van gele en oranje-rode bakstenen in zeer zachte kalkspecie. Bevat ook IJsselstenen. Insteek aan zuidzijde. Slechts twee steenlagen bewaard.	4½ x 9½ x 20 cm 4 x 8½ x 16½ cm 4 x 7 x 15 cm		18B (na 1747)

featurelijst					
Nr	Soort	Omschrijving	Steenformaten	Vulling	Datering
21	ingraving	Komvormig met berige rand		vlekkig, gelig zand	14A
22	kelder	Rechthoekige gemetselde bak ten noorden van F35. Aangelegd in twee fasen. Zuidwand deels 1½ steens, rommelig werk van rode bakstenen in zand. Overig muurwerk is halfsteens van hergebruikte, oranje/rode baksteen in gele specie met bepleistering aan binnenzijde. In het westdeel zijn nog resten van een baksteenvloer aanwezig, oostdeel doorbroken door beerkuil F45.	Zuid: 5 x 10½/11 x 21½ cm Rest: 5 x 9 x 19 cm en 4½ x 9 x 19½ cm		Zuidwand: 15A Overige: 16A
23	ingraving	Rechthoekige ingraving met rechte wanden en vlakke bodem.		wit zand met lichte beerrand	14A
24	beerkuil	Eivorming, schuine wanden en vlakke bodem.		rul berig zand + houtskool	14A
25	plaggenbaan	Oost-west gericht. Afzoming van zandpakket F5. Meerdere plaggenbanen schuin boven elkaar. Noordzijde begrensd door greppel F51.		zwart venig zand	14a/A
26	fundering	Oost-west gericht, vormt oude noordgevel. Direct onder F20. Regelmatig metselwerk van rode bakstenen in harde kalkspecie. Drie versnijdingen aan zuidzijde. Onderste laag bestaat uit grotere, verbrande en kapotte stukken baksteen, daaronder een puinlaagje.	4 x 10/11 x 21 cm 4½ x 10½/11 x 22 cm 6 x 12½ x 26 cm		15a
27	greppel	Noord-zuid gericht, zeer ondiep.		lichtgrijs zand	14A
28	ingraving	Smalle rechthoekige ingraving, in coupe lijken het twee elkaar versnijdende komvormige kuiltjes		grijs zand	
29	greppel	Oost-west gericht, komvormig. Loopt door onder F4		grijs zand	13B
30	ingraving	Grote rechthoekige 130 cm diepe ingraving, rechte wanden en vlakke bodem.		verspit vuil grijs zand	17B-18A
31	ingraving	Kleine ingraving, vergraven door F30.		zwart zand	onged.
32	ingraving	Grillige vorm. Vergraven door F4 en F6. V-vormige bodem		vlekkig abc	onged.
33	ingraving	Vierkante ingraving, rechte wanden en vlakke bodem. Bodem is aan westzijde iets dieper.		licht berig, donkerbruin zand	16A
34	beerton	Hout niet bewaard gebleven. 130 cm diep. 3-lagige vulling.		bovenin grijs zand, beige beer, zeer rul grijs zand	14A
35	beerkelder	Vierkante beerkelder. 170 x 190 cm. Steense wanden met aan west- en	4 x 9½ x 18½ cm 4 x 9 x 18 cm	bovenin heterogeen zand,	16a

featurelijst					
Nr	Soort	Omschrijving	Steenformaten	Vulling	Datering
		noordzijde een steunbeer en oost een 40 cm breed ruimgat met halfsteense dichtzetting. Regelmatig werk van gele en oranje bakstenen in zeer zachte gelige kalkspecie. 30 centimeter dikke beerlaag		daaronder bruine beer en wit zand op bodem	
36	afvalkuil	Vierkante afvalkuil.		zwart zand	17A
37	afvalkuil	Rechthoekig van vorm. Wordt doorsneden door F4, F32 en F49.		heterogeen grijs zand en veel puin.	17d
38	beerkuil	Rechthoekig van vorm, grotendeels in de oostwand van de opgraving. Heeft een berige rand.		grijs zand en puin	17A
39	waterput	Waterput. Circa 100 cm in diameter. Steens breed van gele bakstenen in zeer harde specie. Binnenzijde afgesmeerd.			20
40	waterkelder	1½ steens regelmatig werk. Aan de binnenzijde uitgevoerd in ijsselstenen, buitenzijde van vaalrode bakstenen in tras.	4 x 9 x 17½ cm	vuil zand en puin	17B-18A
41	waterkelder	Rechthoekige waterkelder. Halfsteens werk van hergebruikte rode bakstenen, steunbeer aan noordzijde	5½ x 11 x ? cm	vuil zand en puin	18B
42	fundering	Oost-west gericht. 25 cm breed.		rood baksteenpuin	17B-18A
43	beerput	Ronde beerput, rommelig halfsteens werk van hergebruikte oranje bakstenen	Put: 4½ x 11 x ? cm Vulling: 4 x 7 x 15 cm	vuil zand en puin	19
44	plaggenbaan	Oost-west gericht. Schuin onder F26. Waarschijnlijk onderdeel van F25. Bestaat uit mooie veenplaggen van 20 x 25 cm		zwart venig zand	14a/A
45	ingraving	Grillige ingraving onder de vloer van kelder F22. Ondiep, loopt onder de noordwand van F22 door. Schuine wanden en bodem.		grijs zand en puin	18
46	greppel	Noord-zuid gerichte greppel in noord-oost hoek van de werkput. Wordt afgedekt door F44.		homogeen grijs zand met houtskool en leembrokjes	12B
47	plaggenbaan	Onderste plaggenbaan onder F26, oost-west gericht. Wordt aan de noordzijde begrensd door greppel F48.		lemig beige zand	13B
48	greppel	Oost-west gericht, ligt naast plaggenbaan F47. Breedte niet bekend.		licht verspit zwart zand, licht hummeus en nauwelijks gelaagd	13B
49	ingraving	Kuil op F36 en F37. Is een onderdeel van		grijs zand	17d

featurelijst					
Nr	Soort	Omschrijving	Steenformaten	Vulling	Datering
		F6			
50	fundering	Betonnen funderingsbalk over de gehele breedte van het pand. Oost-west gericht.			20d
51	greppel	Oost-west gericht, ligt naast plaggenbaan F25. Breedte niet bekend.		gelaagd wit zand	14a/A
52	greppel	Oost-west gericht ondiep spoor, met aan de westzijde een houtskoolafdruk van een paaltje.		grijs zand	14B
53	kelder	Kelder onder het meest noord-westelijke bouwdeel. In 1945 is de kelderin zuidwaartse richting vergroot.	4 x 8½ x 17 cm		18B
54	fundering	Oost-west gerichte puinfundering met aan het westeinde een vierkante bakstenen poer.	7 x 12 x ? cm	rood baksteenpuin en speciegruis	15a

Bijlage 2 Eigenaren van de panden

Grote Sint Joris	Kleine Sint Joris	Borch van Antwerpen; later Beek	Sleutel van Leiden
Cornelis Claessen de Wackere 1474 → Jan Willemse de Schoenmaker	1474 Jan Willemse Schoenmaker		
Jacob Janssen voor Gielis Mattheeussen 1499 → Michiel Mertens	Jacob Janssen voor Gielis Mattheeussen 1499 → Michiel Mertens	1499 Cornelis Telders priester	
		1504 erfgenamen van Cornelis Telders	Jan Platvoet 1504 → Jan Geerts
Kerkfabriek en meesters van H.Geesttafel 1509 → Herman Cornelis de Grave priester	Kerkfabriek en meesters van H.Geesttafel 1509 → Herman Cornelis de Grave priester	Kerkfabriek en meesters van H.Geesttafel 1509 → Herman Cornelis de Grave priester	1509 Gilde van Sint Michiels
		Liesbeth Cornelis wed van Johannes Bellens 1524 → Jan Domaes Beysen	1524 leeg erf van de kapittelheren
1526 Anthonis Andriessen, boogmaker		Jacob Domaes 1530 → Frans Thomas	1530 leeg erf van kapittel
		Frans Thomas 1537 → Digne Matthijssen	1537 leeg erf van St.Michielsgilde
		Digne Matthijssen 1550 → Jan Pieters Schalcks	1550 Frans Meynaarts priester
		1552 Frans Meynaarts	Cellezusters 1552 → Symon Geerts
		1571 Jaspas Hugonis	Erfgenamen van Symon Geerts 1571 ½ → Cornelis Pieterse ketelaar
Vóór 1615 Tanneke Jeroens	1594 Adriaan Dierix glasmaker	Anth.Janss.Cuyper x Jacomijne van Beke 1594 → William van Dort (z= erf Coraalhuis)	1594 Sleutele
Schout 1615 → Martinus Bruinvisch			
		Suzanne Willems (dochter van Willem van Dort)e.a. 1623 → Francois Vroedschap (z= erf van Sotke van Marinus Nouts)	1623 Kinderen van Robbrecht de Mol
Cornelis Pietersen wijntavernier 1624 →	1624 Beatrix de Vroedvrouw		

Adriaan Cornelissen Schalcks (z=Marinus Nouts)			
Adriaan Corn.Schalcks 1634 → Jan Joossen Breker (+ 3 nieuwe huisjes tot aan M.Nouts)	1634 Adriaan van Horn		
	1636 Barbel van Creke	1636 Margriete Everts	1636 Anthonij Cornelis Palinckx
Jan Joossen Breker (via M.Nouts) 1640 → Philip Adr. Boenders	1640 De weduwe van Lonnen		
Philip Adriaan Boenders 1642 → Jan van Wilsaeden broodmaker	1642 Erfgen. Van Janneke Schafters		
Schout 1651 → Philip Adr. Boenders (gekomen van de weduwe Wilsaeden)	1651 Erfgen. Van Janneke Schafters		
Philip Boenders 1652 → Joachim van Hall de jonge			
			Schout (gekomen van Anth. Palincks) met Dirk de Gelder 1656 → Cornelis Noydens
1668 Joachim van Hall x Tanna van Bommel	Momboirs en regenten 1668 → Cornelis Maten	1668 Erfgen. van wijlen Augustijn Noydens (oa zijn moeder Tanneke Bloemaerts)	
		1682 Erfgen. Van Noydens	Joh. Aelstius voor Bartholomeus van Outer (erfgen. Van Dirk de Gelder) 1682 → Gommer van der Linden x Cornelia de Man
	1692 Joachim van Hall		
			Petrus van Dommel x Maria van der Linden 1711 → Gevirius Zas
	1730 Joachim van Hall	Maria van der Linden x Willem Kuyt 1730 → Willem Schepers	1730 Sleutel van Leiden
Vóór 1731 Joachim van Hall broodmaker x Maria Overstraten			
Joachim Joachim van Hall 1731 → Pieter Cranebam broodbakker	1731 Joachim Joachim van Hall		
	1731 Weduwe van	Willem Schepers 1731	1731 Sleutel van Leiden

	Joachim van Hall (=Maria Overstraten)	→ Lambert van Sambeek	
Pieter Cranekam (met naasting door Casper Winteraet) 1737 → Samuel Beckering	1737 Erfgenamen van juffr. Tanna van Bommel		
	Casper van Winteraet (schoonzoon van Tanna van Bommel) 1737 → Samuel Beckering	1737 De Beek	Sleutel van Leiden van juffr. Zas
		1738 De Beek	Hendrik Zas, broer van Gervinius Zas 1738 → Andries Ekmans
	1743 huisje van Samuel Beckering	Pieter de Lon x Allegonda van Sambeek 1743 → Paulus Jaspersse	
	1751 Erfgen. van Samuel Beckering	Paulus Jaspersse 1751 → Joost de Hamer (erf)	1751 Sleutel van Leiden
		1752 De Beek	Andries Heckman 1752 → Joost de Hamer (erf)
Engel Gastelaar voor Matthijs Mostman 1773 → Jan van Overstraten (Sint Joris)	Engel Gastelaar voor Matthijs Mostman 1773 → Jan van Overstraten (daernaest)		
Jan van Overstraten 1777 → Lambertus Vermunt broodbakker	Jan van Overstraten 1777 → Lambertus Vermunt broodbakker		
		Johan Adr. van Meir in naam van wijlen Thomas Kersseman 1782 → Gerrit van Kuijk	Johan van Meir in naam van Thomas Kerssemans 1782 → Pieter Otten
Erfgenamen van Lambertus Vermunt 1819 → Cornelis Clarijs	Erfgenamen van Lambertus Vermunt 1819 → Cornelis Clarijs		
Erfgenamen Clarijs 1899 → Petrus Timmermans	Weduwe Clarijs 1841 → Daniel Lariviere		
Erfgenamen Timmermans 1908 → Johannes van Raaij	Daniel Lariviere 1871 → Maatschappij Van Overstraten		
	Maatschappij van Overstraten 1899 → Adrianus van Broekhoven		
	Adrianus van Broekhoven 1922 → Johannes van Raaij		

Colofon

Dit is een uitgave van de Gemeente Bergen op Zoom, Afdeling ECE, Team Cultuur en Toerisme, cluster Monumenten en Archeologie.

Gegevens uit deze publicatie mogen gebruikt worden indien eerst toestemming is gevraagd aan de uitgever.

Titel:	Archeologische rapporten 28: Archeologisch onderzoek huis “Sint Joris”, Huijbergsestraat 2-4.
Auteurs:	M.Vermunt
Tekeningen:	A.van der Kallen, M.Vermunt.
Foto’s:	Eigendom gemeente Bergen op Zoom, tenzij anders vermeld
Plaats, datum:	Bergen op Zoom, maart 2013
NUR:	682
ISBN-13:	978-90-78106-17-3.